

Toplu Pazarlıksız ve Grevsiz Bir Dönemde SEKA'da Sendikalar ve Toplu Çalışma İlişkileri (1946-1960)*

Feyza TURGAY¹

ORCID: 0000-0001-7327-1854

Aziz ÇELİK²

ORCID: 0000-0002-7088-9090

DOI: 10.54752/ct.1097141

Öz: Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin ilk büyük ölçekli sanayi kuruluşları olan Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Türkiye'de işçi sınıfı oluşumunu anlamada kritik bir role sahiptir. Türkiye'de modern anlamda işçi sınıfı oluşumunun gerçekleştiği bu kuruluşlar yalnızca nicel faktörler nedeniyle değil, işçilerin toplu halde bir arada bulunmalarını sağlayarak sınıf bilinci oluşumu üzerinde etkili olmuşlardır. İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası (SEKA), 1930'larda başlayan ekonomik kalkınma hedefleri kapsamında Sümerbank eliyle kurulan ilk KİT'lerden biridir. Bu yönüyle erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde siyasal, hukuksal ve iktisadi süreçlerin bir kamu işletmesinde işçi sınıfı oluşumu dinamiklerini ne şekilde etkilediğini anlamamız açısından önemli bir örnektir. Çalışma 1946 Sendikacılığ dönemiyle 1960 arasında SEKA'da sendikal örgütlenme sürecini, sendikal deneyimleri ve toplu çalışma ilişkilerini birincil kaynaklara dayalı olarak ele almakta, toplu pazarlıksız ve grevsiz bir dönemde şekillenen toplu çalışma ilişkileri deneyimini irdelemektedir.

Anahtar kelimeler: SEKA, Erken Cumhuriyet dönemi, Sendika, Emek tarihi, Kamu İktisadi Teşekkülleri.

* Bu çalışma birinci yazarın “Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü- feyzaturgay@gmail.com

² Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü- azizcelik@gmail.com

Turgay, F. ve Çelik, A. (2022), “Toplu Pazarlıksız ve Grevsiz Bir Dönemde SEKA'da Sendikalar ve Toplu Çalışma İlişkileri (1946-1960)” Çalışma ve Toplum, C.2, S.73. s.931-964.

Trade Unions and Industrial Relations at SEKA in a Period Without Right To Strike and Collective Bargaining (1946-1960)

Abstract: State Economic Enterprises (SEEs), the first large-scale industrial enterprises of Republican Turkey, have a critical role in understanding the formation of the working class in Turkey. SEEs, in which the modern sense of working-class formation took place in Turkey, have been influential on the formation of class consciousness, not only because of quantitative factors, but also by ensuring that workers come together collectively. İzmit Paper and Cardboard Factory (SEKA) was one of the first State Economic Enterprises established by Sümerbank within the scope of the economic development goals that started in the 1930s. In this respect, it is an crucial example in terms of understanding how political, legal, and economic processes affected the dynamics of working-class formation in a public enterprise in early Republican Turkey. The study deals with the union organizing process, union experiences and industrial relations in SEKA between 1946 and 1960, based on primary sources, and examines the experience of collective labour relations shaped in a period without right to strike and collective bargaining.

Keywords: SEKA, Early Republican period, Trade unions, Labour history, State Economic Enterprises (SEEs).

Giriş

Sınıf oluşumunun kritik bir uğrağı olan sendikal örgütlenme süreci İzmit Kâğıt Fabrikasında (SEKA) 1946 sendikacılığı döneminde başlamıştır. Fabrikadaki sendikal örgütlenme ve mücadele süreci, bir kamu işletmesinde özel sektörle kıyaslandığında görece uzlaşmacı ve mutedil bir endüstri ilişkileri görünümüne sahip olsa da 1946 yılında kurulan ilk sendikayla başlayan çalışma koşulları, iş kazaları, ücret gibi konulardaki mücadelecî çizgi 1950'ler boyunca çeşitli sosyal haklar etrafında genişleyerek devam etmiştir. Bu dönem fabrika içinde yönetim ve sendika arasındaki ilişkiler çoğunlukla uyumlu bir görünüm sergilemesine rağmen, özellikle sendikanın kurulduğu ilk yıllarda örgütlenme çalışmalarını yönetim tarafından çeşitli engellemelerle karşılaşmıştır. Aralık 1946'da kapatılan ilk sendika ve sendikal birliğin ardından, 1947 yılında SEKA'da tekrar başlayan örgütlenme süreci 1960'ların başına kadar fabrikanın farklı birimlerinde kurulan üç sendikanın faaliyetleri ile devam etmiştir. Birden fazla örgütlü sendika ile fabrikada gelişen sendikal mücadele bir kamu işletmesinde işçi hareketinin siyasal eğilimlerinin ve sınıf karakterinin izlenebileceği ilginç detaylar sunar.

Bu çalışmada SEKA'da sendikal örgütlenmenin tüm tarihi değil, 1946'dan 1960'ların başlarına kadar fabrikada kurulan sendikaların faaliyetleri esas alınarak KİT'lerde sınıf oluşumu çerçevesinde sendikalaşmada yaşanan belirgin eğilimler ele

alınacaktır. Çalışmanın birinci kısmında Türkiye'de 1946-1960 döneminde sendikacılık alanında yaşanan gelişmeler ve kamu kesimi sendikacılığı değerlendirilecektir. İkinci kısımda, aynı dönemde İzmit SEKA Fabrikasındaki ilk sendikal faaliyetler, kurulan sendikalar ve Kocaeli'deki yerel sendika birlikleri ve faaliyetleri hakkında birincil kaynaklara dayalı detaylı ve yeni bilgiler ortaya konmaktadır. Dönemin en önemli özelliği toplu pazarlıksız ve grevsiz bir sendikal rejim olmasıdır. Ancak grev yasağı ve toplu pazarlığın yokluğuna rağmen sınıf ilişkileri ve mücadeleleri çeşitli görünümde ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz toplulukla iş ihtilaflarıdır. Üçüncü ve son kısımda ise toplu pazarlıksız ve grevsiz bir dönem olan 1946-1960 arasında SEKA'da yaşanan iş ihtilafları ele alınacaktır.

Bu çalışma birinci yazarın “Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Türkiye’de 1946-1960 Arasında Sendikal Alandaki Gelişmeler ve Kamu Kesimi Sendikacılığı

1930’lu yıllardan itibaren özellikle Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) aracılığıyla artan sanayileşme ve işçi istihdamı, modern anlamda işçi sınıfının büyümesini hızlandırmıştı. KİT’lerin özel kesim işletmelerine göre daha büyük ölçekli olmaları sendikal faaliyetler için de daha elverişli koşullar sağlıyordu. Ancak 1925 Takriri Sükûn Kanunu sonrasında ortaya çıkan fiili yasak rejimi ve 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ile getirilen “sınıf adına ve esasına dayalı cemiyet kurma” yasağı, 1920’lerin ortalarından 1946 yılına dek işçilerin sendika kurmalarını ve sendikal faaliyette bulunmalarını imkânsız hale getirmişti. 1946 Haziran ayında Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikle sendikaların kurulması önündeki yasal engel ortadan kalktı. Sendika yasağı rejiminden sendika özgürlüğü rejimine geçilen bu dönemde çok sayıda sendika kuruldu. Türkiye çalışma ilişkileri yazınında *1946 Sendikacılığı* olarak adlandırılan bu dönem sendikaların yarattıkları etki, ulaştıkları örgütlenme düzeyi ve sosyalist partilerle kurdukları yoğun ilişkiler nedeniyle emek tarihi ve sendika-siyaset ilişkileri açısından özgün bir zaman dilimidir (Çelik, 2010: 86). Bu dönem kurulan sendikalar ağırlıklı olarak Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) tarafından örgütlenmişti. Bu iki sosyalist parti ve kurulan sendikaların büyük bir kısmı 16 Aralık 1946 tarihinde Sıkıyönetim Komutanlığı’na kapatıldı.³ Bu altı aylık sendika özgürlüğü rejimi döneminde sosyalist partiler ve onların kurdukları sendikaların faaliyetleri CHP iktidarında bir tedirginlik yaratmış ve Cemiyetler Kanunu dışında özel bir sendikalar kanunu yapılması fikri gündeme gelmişti. Kanun taslağının ilk halinde “sendika” ifadesi yerine “işçi dernekleri” ifadesi yer alıyordu. Taslakta en dikkat

³ 1946 Sendikacılığı hakkında detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bakınız: Çelik, 2010: 85-114; Güzel, 2016: 147-154; Toprak, 1996: 19-29.

çeken konular siyaset yasağı ve işçi olmayanların üyelik yasağıydı (Sendika Gazetesi, 7 Aralık 1946). Esasen Çalışma Bakanı Sadı Irmak'ın açıkça beyan ettiği gibi sendikaların “siyasi cereyanlar dışında kalmalarını sağlamak” bu kanunun hayata geçirilmesini hızlandıran nedenlerden biriydi (Ulus, 18 Kasım 1946). TSEKP'ye yakın *Sendika* gazetesinde 30 Kasım 1946 tarihinde “Sendikacı” rumuzuyla yazılan bir makalede Sendikalar Kanunu Tasarısı için şu ifadeler kullanılmıştı: “...göz kamaştırıcı Sendika hareketi vakıasını frenlemek ve bir kanun çerçevesi içine almak ihtiyacından doğma bir teşebbüs karşısında bulunduğumuz anlaşılmaktadır.”

Sendikal faaliyetler üzerinde ciddi bir denetim ve sendikal faaliyetler için ağır yasaklar getiren 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun 26 Şubat 1947 tarihinde yürürlüğe girdi. 5018 ile başlayan dönem sendikal literatüre “1947 sendikacılığı” olarak geçti. Bu yasayla sendikaların kuruluşları ve faaliyetleri yasal bir çerçeveye oturtuldu. Böylece “sendika özgürlüğü” rejiminden “sendika hakkı” rejimine geçilmiş oldu.⁴ Yasa temel felsefesi itibariyle dönemin sınıf ve sınıf mücadelelerinin reddiyesi üzerinden yükselen siyasal yapısına uygun olarak hazırlandı. Sendikaların kurulması ve faaliyette bulunmaları yasal olarak mümkün hale gelmiş olmakla birlikte, faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar sınırlı ve vesayet altında bir sendikal hareket yaratılmak istendiğini açıkça gösteriyordu (Makal, 2002: 229). Bunun en belirgin ifadesi sendikalara getirilen siyaset yasağıydı. Yasanın 5. maddesi “İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştilal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar. Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezler” hükmünü içeriyordu. Sendikaların siyasetle uğraşmaları ve siyasi partilerle ilişki kurmaları açık bir biçimde yasaklanmıştı. Siyaset yasağı ve milliyetçilik vurgularıyla 1946 sendikacılığı döneminin tekrar yaşanmaması için işçilerin ve işçi hareketinin sol ve sosyalist partilerle ilişkiler kurmasının önüne geçilmek isteniyordu. Buradaki yasak sonradan CHP'nin sendikalara müdahale ve onları kontrol altına alma çalışmalarından anlaşılacağı üzere her siyasi akım için değil sol/sosyalist akımlar için geçerliydi.⁵ Yasanın bir diğer sınırlayıcı özelliği ise kapsamına ilişkindi. Üye olacaklar İş Kanunu'nun 1. maddesindeki işçi tanımıyla sınırlı tutulmuştu (Madde 2). Buna göre işçi olmayanların, fikir işçilerinin ve kamu çalışanlarının sendikaya üye olmaları engellenerek sendika üyeliğinin kapsamı oldukça daraltılmıştı. Güzel'e göre bu haliyle yasa işçilerin dörtte birini bile kapsamıyordu (2016: 155). Bianchi, yasanın kapsamının işçi hareketi liderliğini

⁴ Sendika özgürlüğü rejimi sendikaların kurulmasının serbest olduğu ancak bununla ilgili ayrı bir düzenlemenin olmadığı, sendikaların faaliyetlerini genel hukuk kurallarına göre sürdürdükleri rejimdir. Sendika hakkı rejimi ise sendikal hakların özel yasalarla güvence altına alındığı, sendikaların yasal düzenlemelerle nasıl kurulacaklarının ve ne tür faaliyetlerde bulunabileceklerinin düzenlenmiş olduğu rejimdir.

⁵ Dönem boyunca CHP ve sendikalar arasındaki ilişkinin detaylı bir değerlendirmesi için bakınız: Çelik, 2010: 192-233.

istenmeyen siyasi hareketlerden uzak tutmak amacıyla daraltıldığını belirtiyordu (1984: 122). Çelik de benzer şekilde “İşçi sıfatıyla çalışmayan kimselerin” sendikalara üye olmalarının engellenmesinin asıl nedeninin 1946 sendikalarında işçi olmayan sol kadroların etkinliğinden duyulan rahatsızlık olduğu görüşündedir (2010: 154-155).

5018 sayılı yasa ile sendikalara üyeleri adına “genel sözleşmeler” (toplu iş sözleşmeleri) yapma yetkisi verilmişti (Madde 4). Aslında toplu iş sözleşmesi kurumu Türk iş hukukuna ilk kez “umumi mukavele” kavramıyla 1926 tarihli Borçlar Kanunu ile girmiştir. Borçlar Kanunu’nun umumi mukaveleye ilişkin düzenlemelerini içeren 316. ve 317. maddeleri, işçiler veya örgütlerinin işverenler veya örgütleriyle umumi mukavele imzalayabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak bu düzenleme alana ilişkin herhangi bir düzenleme ihtiyacı ile değil, İsviçre Borçlar Kanunu’ndan yararlanılarak hazırlanan kanuna çeviri yoluyla girmiştir (Makal, 2002: 246-247). Gerek toplu sözleşme kurumunun karmaşık yapısı gerek o dönemde böyle bir kurumu işletebilecek bir işçi sınıfı birikimi ve sendikal yapı olmaması nedeniyle bu maddelerin hiçbir zaman uygulamaya aktarılmadığını söylemek mümkündür (Makal, 1999: 339). 5018 sayılı yasa ile gelen genel sözleşme ile esasen Borçlar Kanunu’nda yer alan umumi mukavele yapma yetkisi sendikalara da tanınmıştır. Ancak sendikal örgütlenme serbest olsa da grevin yasak ve toplu pazarlığa ilişkin düzenlemelerin bulunmadığı bir dönemde bu düzenleme de pek fazla uygulama alanı bulamamıştır. Talas’a göre bu düzenlemenin işlevsizliğinin nedenleri dört boyutludur: işçi sendikalarının yetersizliği, işveren sendikalarının yetersizliği, yasal dayanak bulunmaması ve yasal zorunluluk bulunmaması (Talas, 1955: 342-346). Gerçekten de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu ve Borçlar Kanunu hükümlerine göre umumi mukavele (toplu iş sözleşmesi) yapmak mümkün olsa da grev yaşağı rejiminin sürdüğü ve işverenleri sözleşme yapmaya zorlayıcı yasal düzenlemelerin bulunmadığı bir dönemde toplu pazarlık rejiminin fiilen var olmadığını söylemek mümkündür.

5018 sayılı yasanın gerekçelerine ve meclis görüşmelerine bakıldığında işçi sınıfının varlığı artık reddedilmiyordu. Üstelik sendikal alanın “başıboş bırakıldığında” “kötü cereyanlara kapılma” eğiliminde olduğu da tecrübe edilmişti. O nedenle bu alanın “devletin nâzımlığı” altında düzenlenmesi yoluna gidildi.⁶ Bu amaçlarla hazırlanan yasanın bir diğer önemli özelliği de yukarıda ifade ettiğimiz gibi İş Kanunu’nda yer alan grev yaşağını sürdürüyor olmasıydı. Kanunun 7. maddesi greve teşebbüs ve teşviki suç sayıyordu. Devletçi sosyal politika yaklaşımının bir uzantısı olan bu yasak 1936-1963 dönemi çalışma ilişkilerine damgasına vurmuş ve sistemin diğer kurumlarının işleyişini de yakından etkilemiştir. Dereli’ye göre yasayı hazırlayanlar sendikaları “sınıf çatışmasını

⁶ Tırnak içindeki ifadeler Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicleli’nin 5018 sayılı yasa görüşmeleri sırasında mecliste yaptığı konuşmasından alıntıdır. TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, 20 Şubat 1947, s.297.

destekleyecek bir kurum değil, devletle ve işverenle ülke kalkınması için işbirliği yapacak kurumlar” olarak görüyordu (1975: 329). Grev yasağı, ülkede greve karşıt olanlar ve grev taraftarları olarak iki grup oluşturmuş ve bu gruba yalnızca iktidar ve muhalefet değil sendikalar, sendika üyesi olan ve olmayan işçiler ve basın da katılmıştı. CHP ve taraftarları grev hakkına şiddetli biçimde karşı çıkıyordu. Bu karşı çıkış grevin çalışma ilişkilerinin bir kurumu olarak ele alınması tartışmalarının ötesinde “vatan, millet, milliyetçilik” gibi kavramlarla savunuluyordu (Makal, 2002: 260). Öyle ki bazı işçiler ve sendikalar “Memleket ve millete zarar vermeden, menfaatlarımızın grevsiz de sağlanacağına inanıyor ve şahit bulunuyoruz” diyerek grev hakkı istemediklerini kamuoyunda yüksek sesle dile getiriyorlardı.⁷ Bu karşı çıkışların temelinde grev hakkının geleneksel sınıf mücadelesini reddeden devletçi rejime aykırı olmasının yanında, tahkim mekanizmasının işçileri koruduğu, grev hakkının zorunlu olarak lokavtı getireceği bunun da işçilerin aleyhine olacağı gibi görüşler de vardı (Makal, 2002: 261).

CHP iktidarı dönemindeki kısıtlayıcı ve müdahaleci tutum DP iktidarı döneminde de devam etti. Daha liberal bir söyleme sahip olmasına rağmen DP dönemi, CHP dönemindeki sendikalara yoğun devlet müdahalesi yaklaşımının devamı niteliğindedir. CHP ve DP arasındaki mücadele ve gerilim 1947-1960 dönemi sendikacılarının bu etkiler altında iki ana akım parti etrafında saflaşmalarına yol açmıştır. Solun tasfiye edilmesinin yanı sıra diğer muhafazakâr ve liberal partilerin de siyasi arenada varlık gösterememesi, sendikacıları aynı kökten ve siyasal gelenekten gelen bu iki partiden birine yaslanmaya ve iktidarda olanla iyi geçinmeye itmiştir (Çelik, 2010: 282-284).

5018 sayılı yasanın ardından kurulan sendikaların büyük bir kısmı bekleneceği üzere KİT’lerde örgütlüydü. İstanbul’da Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası, İstanbul Tramvay Elektrik İşçileri Sendikası, Tekel İşçileri Sendikası, İzmir’de İzmir Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası, Zonguldak’ta Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası, Adana’da Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası, Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası bu sendikalardan bazılarıydı.

Sendikal örgütlenmenin ağırlıklı olarak kamu kesiminde gerçekleştiği 1950’li yıllarda kamu istihdamına ilişkin veriler Türkiye’de sendikal hareketin gelişmesinde KİT’lerin rolünü anlayabilmemiz açısından kritiktir. Makal, kamu işçilerine ilişkin düzenli veri serilerine ulaşamadığının altını çizerek 1955 yılı için kamu kesiminde çalışan işçi sayısını 254 bin, 1961 yılı içinse yaklaşık 300 bin olarak verir (2002: 163-165). Kamu istihdamına ilişkin verilere özellikle imalat sanayi açısından bakılması gerektiğini söyleyen Makal’ın hesaplamalarına göre 1950’de imalat sanayinde kamu kesiminde çalışan ücretlilerin payı yüzde 33’tür. Büyük ölçekli işyerleri açısından bakıldığında ise 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalışanların 1950’de

⁷ 1 Şubat 1950 tarihli *İşçi Sendikası* gazetesi Zonguldak maden işçilerinin grev istemediklerini duyurmak için yaptıkları toplantıyı “Zonguldak Maden İşçileri Grev istemiyorlar” manşetiyle haber yapmıştı. Yine başka bir grev karşıtı işçi beyanı da 20.11.1949 tarihli *İşçi Sesi* gazetesinde yer alan “Grev hakkının verilmesini istemiyoruz” başlıklı yazıyla basında yer aldı.

yüzde 46,7'si, 1960'ta yüzde 43,1'i kamu kesiminde istihdam edilmektedir (2002: 167). Bu veriler, sendikalaşmanın kamuda ve özellikle kamu imalat sanayinde ağırlıklı olarak gerçekleştiği ve toplam istihdamın neredeyse yarısının büyük ölçekli kamu işletmelerinde yer aldığı düşünüldüğünde, Türkiye'de sendikacılığın gelişiminde kamu işletmelerinin belirleyici rolünü anlamamız açısından önemlidir. Sendika üyesi işçilerin önemli bir bölümünün kamu işletmelerinde çalıştığını belirten Güzel'e göre özel sektörde sendikalaşma oranının kamu sektöründen çok daha düşük olmasının iki önemli nedeni vardır: İlk olarak bu dönem sendikacılığının CHP ve DP tarafından kamu işletmelerinde teşvik edilmesi ikinci olarak da özel sektör işverenlerinin her türlü işçi örgütlenmelerine karşı çıkmasıdır (2016: 166). Koç'a göre ise kamu işletmelerinde yaygınlaşan sendikacılığın bir diğer nedeni de buralarda sendikalaşmanın engellenmediği aksine siyasal iktidarların denetimindeki sendikalar aracılığıyla işçi sınıfının bilinçlenme ve mücadeleye girme eğilimi en yüksek kesimlerini kontrol altında tutmak istemesiydi (1992: 277). Çelik, 1947 Sendikacılığı olarak adlandırılan ve 1946 Sendikacılığı dönemi ile taban tabana zıt olan bu dönemi Sendikalar Yasası'nda yer alan ağır siyaset yaşama rağmen iki ana akım partinin egemen olduğu bir vesayet sendikacılığı dönemi olarak tarif eder (2010: 284). 1960'lardan sonra partilerüstü politika olarak adlandırılacak olan sendikaların iktidarlar karşısında kurmaya çalıştığı denge politikaları, hükümetlerin vesayeti ve denetimi altında gelişen sendikal bir gelenek yaratmıştı.

Bu geleneğin en önemli temsilcilerinden olan Türk-İş'in başından beri izlediği "mutedil" çizgi, kendisine bağlı sendikaların kamu işletmelerinde çok daha kolay örgütlenmesini sağlamıştı. Sendikalı işçiler içinde kamu işçilerinin sendikalaşma oranlarına ilişkin döneme ait bir veriye sahip olmamakla birlikte, kamu işletmelerinde sendikalaşmanın özel sektör işletmelerine kıyasla kolay olması ve hatta teşvik edilmesi, bize kamudaki örgütlenme oranlarının daha yüksek olduğu çıkarımını yapmamızı sağlar. Ancak burada sözünü ettiğimiz kolaylık görece bir kolaylıktır. Kamu işletmelerinde gerçekleşen örgütlenme çalışmaları da aşağıda SEKA özelinde anlattığımız gibi özellikle 1950'lere kadar çeşitli baskı ve zorluklarla karşılaşmıştır. Burada sendikaların iktidarla olan ilişkileri de bu zorluğun derecesini etkilemiştir. Yine de özel sektöre göre kamu işletmelerinde daha kolay örgütlenebilme imkanının, buralardaki sendikaları belirgin bir sınıf mücadelesi alanı dışında tutarak özel sektör sendikalarından daha düşük sınıf refleksleri geliştirmelerine yol açtığını söylemek mümkündür. Literatürde "1947 sendikacılığı" olarak bilinen, kamu işletmelerinde şekillenen ve önce İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) ardından Türk-İş tarafından temsil edilen sendikal gelenek açık bir sınıf mücadelesinin ürünü değil, hükümet ve kamu işletmelerinin yönetimleriyle uyumlu çalışmaya dayalı bir sendikacılık anlayışıydı. SEKA'nın sendikalarına ve SEKA'da toplu çalışma ilişkilerine bu pencereden bakmak anlamlı olacaktır.

SEKA'da 1946-1960 Döneminde Sendikalar

1930'lu yıllarla birlikte devletin ekonomik hayata müdahalesinin arttığı devletçi sanayileşme döneminde Birinci Sanayi Planı ile devletçi uygulamalar fiilen yürürlüğe konmaya başlandı ve bu uygulamaları hayata geçirme görevi Sümerbank'a verildi. Ulusal bir kâğıt sanayi kurmak da bu görevler arasındaydı. 1934 yılında temeli atılan ve 1936 yılında ilk üretimini gerçekleştiren İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren benimsenen ekonomik kalkınma hedefleri kapsamında Sümerbank tarafından kurulan Türkiye'nin ilk Kamu İktisadi Teşekküllerinden (KİT) biri olmuştur.

Kocaeli Selüloz Sanayi Müessesesinde ilk sendikal örgütlenme çalışmaları 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda yer alan yasağın kalktığı ve altı ay süren 1946 sendikacılığı döneminde başlamıştır. *Sendika* gazetesi bu örgütlenme çalışmalarını "İzmit selüloz sanayiinde çalışan işçi arkadaşlar ve nakliye işçileri sur'atle uyanma ve teşkilatlanma yoluna girmişlerdir" şeklinde aktarmaktadır (14 Eylül 1946). TKP'li İdris Erdinç (Şoför İdris) önderliğinde başlayan örgütlenme faaliyetleri hem kâğıt işkolunda hem de Selüloz Sanayi Müessesinde ilk sendikanın kurulmasıyla sonuçlanır. 1946 yılında Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası adıyla kurulan sendikanın kurucuları Ahmet Barın (makine işçisi), Salih Üçersaka (selüloz işçisi), Yunus Ural (pişirme işçisi), Ahmet Efe (odun selülozu işçisi) ve Zahit Boztuna (tesviyeci)'dir (Sendika Gazetesi, 28 Eylül 1946). Sendikanın kuruluşundan kısa bir süre sonra Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği de kurulur (Sendika, 31 Ağustos 1946). Çok uzun ömürlü olmayan bu ilk sendika ve birlik, kuruluşlarından birkaç ay sonra 16 Aralık 1946 tarihinde Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından diğer pek çok sendika ile birlikte kapatılır.

1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından 1960'lara kadar Selüloz Sanayi Müessesinde işçi sınıfı oluşumunun kurumsal ifadesi sayılabilecek üç sendika ve bir sendikal birlik kurulmuştur. Sendikalardan ilki 1947 yılında kurulan ve 1963 yılından itibaren Kâğıt-İş adıyla anılacak olan İzmit Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, ikincisi 1952 yılında kurulan ve 1964 yılından itibaren Selüloz-İş adıyla anılacak olan İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası, üçüncüsü ise 1952 senesinde kurulan İzmit Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikasıdır.⁸ 1946'da kurulan ilk sendikal birliğin kapatılmasının ardından Kocaeli'de kurulan ikinci sendikal birlik Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği adıyla 21 Kasım 1954 tarihinde kuruldu.

Kocaeli Sendika Birlikleri

Sendika birlikleri, Türkiye sınıf hareketinin erken dönemlerine damgasını vurmuş bir sendikal örgütlenme modelidir. Sonraki dönemlerde etkisini kaybetse de belli zamanlarda ve belli yerlerde enformel olarak tekrar ortaya çıkmış ve sınıf

⁸ İşkolları Araştırması. Ajans TÜBA. İİÇB. Sayı:699. 27 Mart 1989.

kapasitesini geliştirme işlevini yerine getirmiştir (Koçak, 2020: 22). Yerel sendika birliği geleneğinin Kocaeli'deki kökleri, sendika özgürlüğü dönemi olarak adlandırılan ve çok kısa süren 1946 sendikacılığı dönemine uzanır.

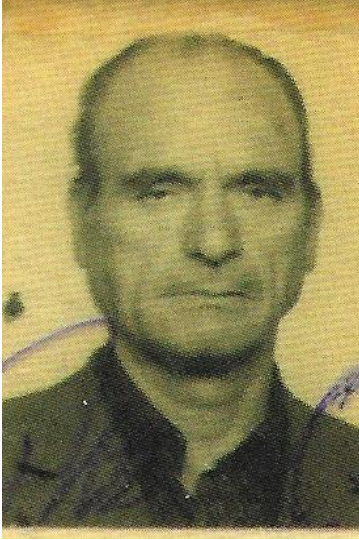
Görsel 1: İdris Erdinç'in (Şoför İdris) örgütlediği Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği Üyeleri 1946 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda

Kaynak: Hikmet Akgül, *Şoför İdris Anılar*, Yar Yayınları, 2004.

1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'ndaki sınıf esasına veya adına dayalı cemiyet kurma yasağının 5 Haziran 1946 tarihli yasa değişikliğiyle kaldırılmasını takip eden dönemde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) ve Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) adıyla iki sosyalist parti ve partiler öncülüğünde çok sayıda sendika kurulmuştu. Bu iki sosyalist partinin o dönem yasal faaliyet yürütmeyen Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) yakın kadrolar tarafından kurulduğu bilinmektedir (Çelik, 2010). İşçi hareketi tarihimizde "1946 sendikacılığı" olarak anılan bu hareketin Kocaeli'ye gelişinde TKP'nin önde gelen işçi militanlarından biri olan İdris Erdinç'in (Şoför İdris) önemli bir rolü olmuştur. Erdinç, anılarında TSEKP Kocaeli il örgütünü ve ona bağlı olarak oluşturdukları sendikaların kuruluş süreçlerini detaylarıyla aktarır (Akgül, 2004: 118-125). Erdinç, İzmit'te sendikal faaliyetlere bir kahvenin üst katını kiralayarak başlar. Sonra Selüloz Sanayi Müessesesine iş başvurusu yapar ve vasıflı olduğundan tesviye tezgahında yüksek maaşla işe girer. İş kazası geçiren insanların fotoğraflarını bastırdıkları beyannameleri fabrikaya sokarak işçilere sendika çatısı altında örgütlenme çağrısı yapar (Akgül, 2004: 121).

Görsel 2: İdris Erdinç (Şoför İdris)

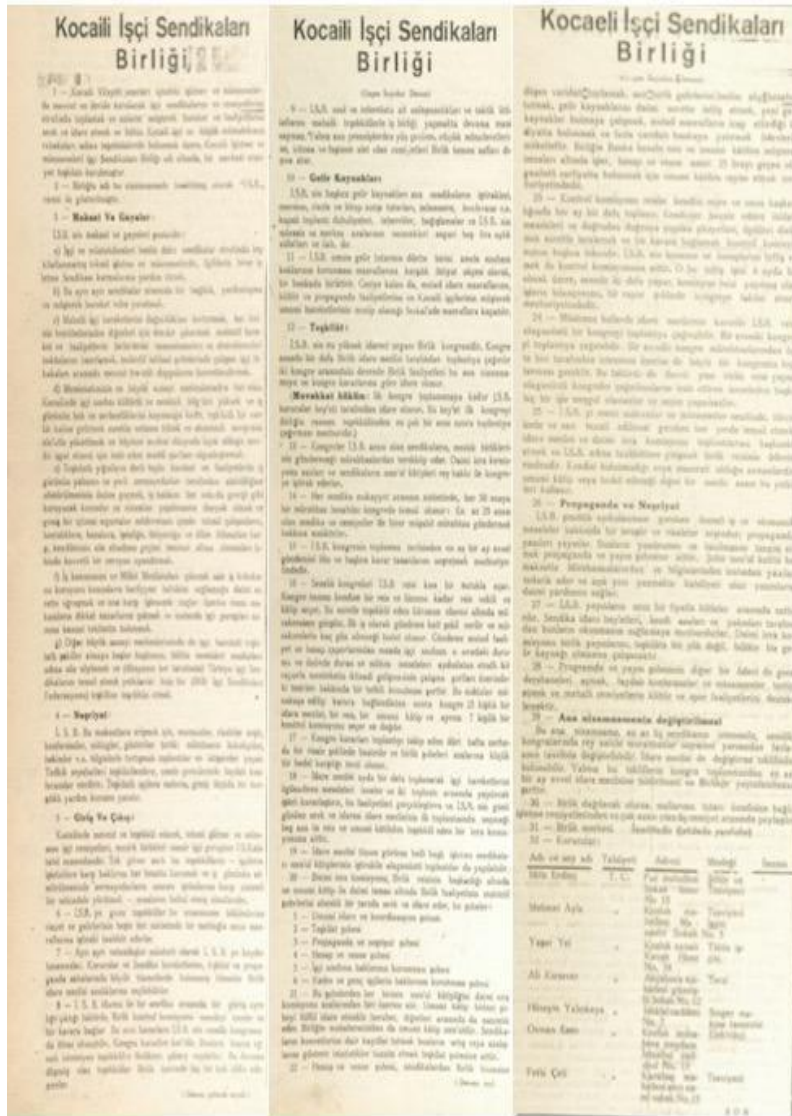
Kaynak: Hikmet Akgül, *Şoför İdris Anılar*, Yar Yayınları, 2004.

Bu çağrı karşılıksız kalmaz. Önce Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, ardından Nakliyat İşçileri Sendikası ve Tütün İşçileri Sendikası kurulur. Kiralanan dairede her sendika için bir masa vardır ve böylece Kocaeli Sendikalar Birliği'nin temeli atılır. 31 Ağustos 1946 tarihli *Sendika* gazetesinde Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği'nin kurulduğu haber veriliyordu. Şoför İdris Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği sekreteri seçilir (Akgül, 2004: 124).⁹ Birliğin tüzüğü İdris Erdinç'in de yazılarının yayınlandığı *Sendika* gazetesinde yayımlanır (1946, Sayı: 2, 3 ve 4). Kurucuları arasında İdris Erdinç (Şoför ve Tesviyeci), Mehmet Ayla (Tesviyeci), Yaşar Yel (Tütün işçisi), Ali Kırsever (Terzi), Hüseyin Yalınkaya (Singer makine tamircisi), Osman Esen (Elektrikçi) ve Fethi Çeti'nin (Tesviyeci) yer aldığı birliğin amacı Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği Ana Nizamnamesinde şöyle belirtilmiştir (Sendika, 21 Eylül 1946):

“Kocaeli Vilayeti sınırları içindeki işletme ve müesseselerde mevcut ve ileride kurulacak işçi sendikalarını ve cemiyetlerini etrafında toplamak ve onların müşterek hareket ve faaliyetlerini sevk ve idare etmek ve bütün Kocaeli işçi ve küçük müstahdemin tabakaları adına teşebbüslerde bulunmak üzere, Kocaeli İşletme ve Müesseseleri İşçi Sendikaları Birliği adı altında, bir merkezi cemiyet teşkilatı kurulmuştur.”

⁹ İdris Erdinç, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin bastığı broşürleri işçiler arasında dağıttığı için işten çıkarılacaktı. Ancak *Sendika* gazetesine göre "İdris Erdinç gibi hakikaten fedakâr ve şuurlu işçi arkadaşlar her gün artmada ve şuurlanmadadırlar." (14 Eylül 1946).

Görsel 3: Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği Ana Nizamnamesi

Kaynak: Sendika Gazetesi (1946) Sayı: 2, 3 ve 4.

Birliğin tüzükte sayılan diğer hedefleri; h z r örgütlenmemiŐ işyerlerinde iŐilerin sendikalar kurmasina yardimci olmak, sendikalar arasında yardimlaŐma ve “müşterek hareket” ruhu yaratmak,  rg t l  kitlelerin toplu hareket ve faaliyetleriyle iŐ gücünün yabancı ve yerli sermayedarlar tarafından albidildiğince sömürülmesinin

önüne geçmek, iş hakkını her alanda koruyacak kanunlar ve düzenlemeler yapılmasına ön ayak olmak, geniş bir sosyal sigorta kapsamı ile çalışanların hastalıklara, kazalara, işsizliğe, ihtiyarlığa ve ölüm ihtimallerine karşı kendisini ve ailesini güvence altına almaktı. Kocaeli’nde bulunan tüm işçi cemiyetleri, meslek birlikleri birliğin doğal üyesi sayılmaktaydı. Birliğe giriş konusundaki tek şart bu teşekküllerin işçilerin işverenlere karşı “*haklarını her fırsatta korumak ve işgücününün sömürülmesinde sermayedarların sınırsız istablarına karşı sistemli bir mücadele*” yürütmeleri idi. (Sendika, 7 Eylül 1946). Ancak Ağustos 1946’da kurulan ilk Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği uzun ömürlü olmayacaktı. 16 Aralık 1946 tarihinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı TSEKP ve TSP ile onlarla ilgili olduğu iddia edilen sendikaları ve sendika birliklerini kapattı. Kocaeli’de kurulan ilk yerel sendikal birlik de bu kapsamdaydı.

Kocaeli’de ikinci kez yerel bir sendikal birliğin kurulması 1954 yılında gerçekleşti. Birliğin kurulacağı haberi 14 Ekim 1954 tarihli *Hürsöz* gazetesinde şöyle duyuruluyordu: “Türk işçisi milli kalkınmasında, davasında daha azimle çalışmak maksadiyle sendika liderleri kocaelinde sendikalar birliği kurmak üzere teşebbüse geçmiş bulunmaktadırlar.”

Birlik 21 Kasım 1954 tarihinde Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği adıyla kuruldu. Birliğin kurucu sendikaları Taşlıman Aslan Çimento Sanayi Fabrikası İşçileri Sendikası, Kocaeli Yapı İşçileri Sendikası, Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası ve SEKA’da örgütlü Makina ve Teknik İşçileri Sendikası’ydı. Türk-İş üyesi olan birliğin ilk tüzüğünde “milli bir teşekkül” olduğu, siyasi faaliyette bulunamayacağı, herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamayacağı belirtiliyordu (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-II, 1998: 273). 8 Nisan 1956 tarihinde yapılan genel kurulda İbrahim Çetkin¹⁰ başkanlığa, Sadi Gülerman, Mehmet Sevim, Salih Güngörmez, Kadir Tunalı, Razzak Çevik, Necati Cansever, İsmail Ergin, Nuri Altın, Muharrem İğdir, Nuri Güçlü, Aptullah Ata, Bahattin Köksal, Ali Kasırğa, Sadettin Kınay, Hayri Akten yönetim kurulu üyeliklerine seçildiler.

¹⁰ 1927 Kandıra doğumlu olan İbrahim Çetkin, 1951 yılında İzmit Petrol Ofisi Bölge Müdürlüğü’nde çalışmaya başlamıştır. 1953’te Kocaeli Akaryakıt İşçileri Sendikası’nı kurarak başkanlık görevini yürütmüştür. Kocaeli’deki sendikaları bir birlik altında birleştirmeyi başararak 21 Kasım 1954 tarihinde kurulan Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği’nin kurucuları arasında yer almış ve yedi sene başkanlık yapmıştır. 1962 senesinde Türk-İş Adana Bölge Temsilciliği’ne getirilen Çetkin, daha sonra Eskişehir Türk-İş Bölge Temsilciliği’nde eğitim müdürlüğü yapmıştır. 1963’te Türk-İş Yöneticileriyle yaşadığı fikir ayrılıkları yüzünden görevinde ayrıldı. 1964 yılında Yapı-İş Federasyonu’nun Genel Sekreterliği’ne, aynı yıl TİP’in Ankara İl Başkanlığı’na seçildi. 1966 yılında TİP Yürütme Kurulu’na seçilerek Genel Sekreter yardımcısı oldu. 1970’lerin başında bir süre DİSK Genel Sekreter yardımcılığı yaptı. Bu sırada Devrimci Yapı-İş Sendikası’nı kurdu ve 1980 yılına kadar Genel Başkanlık görevini sürdürdü (Çelik, 2020: 209).

DP'nin 1956-57 yıllarında sendika ve sendikacılara karşı sertleşen tutumu bazı birlik ve federasyonların 5018 sayılı yasaya uygun olmadıkları gerekçesiyle kapatılmasına yol açtı. 1947 tarihli 5018 sayılı yasaya uygun olarak kurulan, tüzükleri yetkili makamlarca onanmış ve yıllardır faaliyet gösteren 9 birlik ve federasyon, Çalışma Bakanı'nın açıklamasına göre Sendikalar Kanunu'nun 1. ve 8. maddelerine aykırı oldukları gerekçesiyle kapatılmıştı. Kapatılan birlikler içinde Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği de yer alıyordu (Çelik, 2010: 227).

Bu dönemde Birliğe Gölcük Tersaneler İşçileri Sendikası, SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası ve Hereke Dokuma İşçileri Sendikası da katıldı. 11 Aralık 1960'ta yapılan genel kurulda yönetime seçilen Halit Cansever, Necati Cansever, Sabahattin İstanbullu, Salih Güngörmez gibi isimler SEKA'da örgütlü ve rekabet içindeki sendikaların başkanlığını ve yöneticiliğini yapmış isimlerdi (Türkyolu, 19 Aralık 1960). 1962'de Kocaeli Sendikalar Birliği başkanı seçilen Halit Cansever SEKA'nın o dönemdeki en büyük sendikası olan Kağıt-İş'in de başkanıydı (Hürsöz, 5 Mayıs 1962). Halit Cansever aynı zamanda yeni kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) İzmit il örgütünün kurucu heyetinde yer aldı ve il ikinci başkanı görevine seçildi (Türkyolu, 28 Mart 1961: 3 ve 30 Mart 1961: 3).

Görsel 4: Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği Öncülüğünde Grev Hakkı İçin Gerçekleştirilen Yürüyüş.

Kaynak: Cumhuriyet, 17 Aralık 1961.

27 Mayıs sonrası, özellikle 1961 Anayasasının kabulü ile birlikte işçi hareketlerinde ortaya çıkan canlanma İzmit'e de yansdı ve Birlik öncülüğünde büyük bir eylem gerçekleştirildi. 16 Aralık 1961 tarihinde İzmit'teki 12 sendikaya bağlı 5 bin işçi, SEKA önünden başlayan bir yürüyüş gerçekleştirdi. İşçilerin taşıdığı yüze yakın döviz arasında “şartlı grev istemiyoruz”, “ekmeğimize katkı istiyoruz”, “çalış didin sürün”, “grevsiz sendika fitilsiz lambaya benzer”, “kemerlerde sıkacak delik kalmadı”, “tek taraflı tasarruf olmaz” gibi sloganlar öne çıkıyordu. Bir saate yakın süren sessiz yürüyüş kitlenin Atatürk anıtına yürüyüp çelenk bırakmasının ardından, Sendikalar Birliğinin bulunduğu Hal Binası önünde herhangi bir olay yaşanmadan sona erdi (Cumhuriyet, 17 Aralık 1961). Bu mitingden 15 gün sonra ise 31 Aralık 1961'de İstanbul Saraçhane'de grev hakkı için bu kez İstanbul İşçi Sendikaları Birliği büyük bir miting düzenleyecekti (Koçak ve Çelik, 2016). 16 Aralık 1961 İzmit Mitingi işçilerin grev ve toplu pazarlık hakkı için verdikleri mücadelenin yaygınlığını göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

Türk-İş'in 1962 yılında yerel birlikleri dağıtma ve yerlerine Türk-İş Bölge Temsilcilikleri oluşturma politikası, Kocaeli Sendikalar Birliğinin giderek işlevsiz hale gelmesine yol açtı. Çalışma Bakanlığı'nın 1966 yılında Kocaeli Valiliği'ne başvurarak 1961'den beri Birliğin faaliyetleri hakkında bilgi alamadığını bildirmesi ve durumun incelenmesi için talepte bulunması sonucu, Birliğin dosyası Kocaeli İş Mahkemesi'nin 23 Eylül 1971 tarihli kararıyla işleminden kaldırılarak tüzel kişiliği sona erdi (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-II, 1998: 273).

İzmit Selüloz Sanayii İşçileri Sendikası

İzmit Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, 1947 tarihli 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un çıkmasının hemen ardından 17 Ekim 1947 tarihinde kâğıt işkolunda ve Selüloz Sanayi Müessesinde kurulan ilk sendikaydı. Kurucuları Sabahattin Şimdin (Matbaa), İsmet Duymuş (Tuz eritme ustası), Fethi Türengil (Atölye rektifiye ustası), İsmail Denizer (Ambalaj marangozhanesinde usta), Hikmet Martı (İkmal dairesinde postabaşı), Halit Cansever (Atölyede tesviyeci), Safı Güler (Atölyede tesviyeci) idi. Tüzüğe göre kongreler her yıl Kasım ayında yapılacaktı. Sendikanın amacı ise şöyle ifade edilmişti (Selüloz Sanayi Müessesesi İşçileri Sendikası Ana Tüzüğü, 1947: 3):

“Üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak, mevcut kanunlar dairesinde iktisadi içtimai ve medeni seviyelerinin yükselmesine çalışmak, üyeleri arasında, tesanüt ve her türlü yardımlaşmayı sağlamak ve üyelerini mahkemeler, devlet daireleri ve özel ve tüzel kişiler nezdinde temsil etmektir.”

Sendikanın kurulması ve faaliyete geçmesi dönemin koşullarında kolay olmamıştı. Fabrika çalışanlarından Şakir Balkı, anılarında o dönemde işverenlerin tek söz sahibi olduğundan, sendikadan bahsetmenin bile büyük cesaret istediğinden bahseder. CHP iktidarının “komünizm ve solculuk durumları karşısında” oldukça

kuşkulu olduğu, “her taşın altında bir parazit aradığı” ve fabrikada gizli sivil polis ve ajanların olduğunun bilindiği böylesi bir dönemde sendika kurmak “oldukça özveri gerektiren bir işti” (Balkı, 2010: 105-108). Fabrika müdürü de kuruluşundan ancak uzunca bir süre sonra sendikaya fabrika içinde bir oda vermiş ve “sendika” yazılı tabelayı asmak için yine bir süre beklemek gerekmişti (Balkı, 2010: 106).

Farklı siyasal kesimlerden kişilerin yer aldığı sendikada kuruluşundan itibaren çekişmeli bir hava hâkimdi. Mevcut yönetimden hoşnut olmayan kesim eleştirileriyle genel kurul tarihinin iki ay öne çekilmesini sağlamış ve 27 Ağustos 1950 tarihinde genel kurul gerçekleşmişti. İzmit Halkevinde yapılan kongre 700 işçi ile Kocaeli DP milletvekili Hüsnü Türkkant ve fabrika müdürü Adnan Berkay'ın katılımıyla gerçekleşti. Basına yansıyan önemli hususlardan biri DP iktidarının, eski iktidara göre işçileri tamamen desteklediği ve onların yanında yer aldığına ilişkin intibaydı (Hürsöz, 28 Ağustos 1950). Eski yönetimin ezici bir üstünlükle yeniden seçildiği genel kurulda okunan çalışma raporunda grev hakkı ve federasyon konusunda “ümit verici” açık ve net ifadeler yer alıyordu. Yeni [DP] iktidarın grev hakkını tanıyacağına ilişkin beklentilerin dile getirildiği raporda, işçilerin grev silahını vatan ve millet aleyhine kullanacağı ithamlarına “(...) bu silahı Türk işçisi asla ve asla vatan ve millet aleyhine kullanmayacaktır. Türk işçisi milliyetçidir ve daima milliyetçi olarak kalacaktır” sözleriyle net bir şekilde karşı çıkmıştı (Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası, 1949-1950 Yılı Çalışma Raporu: 6). Akgöz, sendikal hareketin grev hakkı tartışmaları yüzünden parçalandığı, işçilerin siyasi parti tercihlerinin gittikçe daha görünür olduğu bir dönemde yapılan grev hakkı tartışmalarının, bir kuşak işçinin siyasal tercihlerinin değişim sürecinin takibine olanak sağladığının altını çizer (2014: 121).

1950 genel seçimlerine doğru giderken çalışma ilişkileri ve özellikle grev hakkı iki rakip siyasi partinin çekişme alanı haline gelmişti. Bu dönem kamu işletmelerinde, CHP'nin özellikle işçi mümessilleri ve idareciler aracılığıyla işçiler üzerinde grev hakkı aleyhinde fikir beyan etmek konusunda baskı yaptığına dair haberler basına yansiyordu. İzmit Selüloz Sanayi Müessesinde fabrika müdürü Adnan Berkay'ın çalışanları toplayarak grev aleyhine konferans vermesi “hayretle karşılanmıştı” (Hürsöz, 23 Mart 1950). Aynı haberde Hereke Dokuma Fabrikası müdür muavininin de yanına bir emekli işçi olarak köylere grev aleyhine propagandaya gittiği yazıyordu. İşçiler arasında hoşnutsuzluk yaratan bu durum, işçiler açısından siyasi ve iktisadi hürriyetlerine müdahale olarak algılanmıştı. Akgöz'e göre grev hakkının milli menfaatlerle ilişki içinde tartışılması esnasında işçilerin kullandıkları dil, Türk işçisinin kimliğinin oluşum süreci açısından bizlere oldukça önemli veriler sunuyordu (2014: 144). Meclisteki grev tartışmaları sırasında Selüloz İşçileri Sendikası Başkanı Sabahattin İstanbullu yaptığı açıklamayla hem grev hakkını istiyor hem de sendikaların herhangi bir siyasi partiye alet olmamak adına bu tartışmaya katılmalarının yanlış olduğunu söylüyordu. İstanbullu, herhangi bir siyasi görüşün dışında olduğunu özellikle vurgulayarak, grev tartışmaları sırasında Türk işçisi hakkında söylenenlerin kendisinde yarattığı haksızlığa

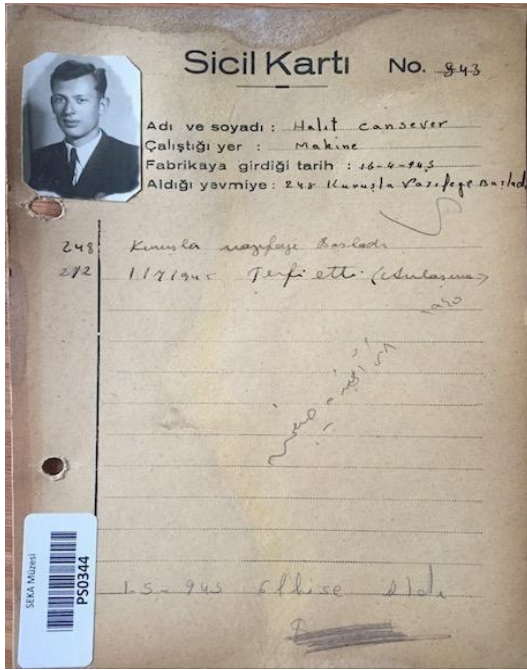
uğramışlık hissini şu sözlerle ifade etmişti: “Fedakâr ve vatansever Türk işçilerinin, grev hakkını memleket menfaatlerine aykırı olarak kullanacaklarını ve solcu propagandalara alet olacaklarını tasavvur etmek büyük bir haksızlık, büyük bir günahtır” (Sülker, 2004: 72). “Fedakâr” ve “vatanseverlik” sıfatlarıyla tanımladığı Türk işçisinin bu niteliklere sahip olmadıklarının düşünülmesinin onda yarattığı hayal kırıklığı, bize milliyetçiliğin o dönemdeki hegemonik kapasitesi hakkında ipuçları verir. Murat Özveri'nin Selüloz-İş'in 1950'lere ait grev hakkıyla ilgili bir yazışma metninden aktardıkları, Sabahattin İstanbullu'nun grev hakkı meselesinin siyasi bir tercih olmadığına ilişkin görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir (2020: 175). Sabahattin İstanbullu grev hakkı tartışması yaptığı bir yazışmada muhatabına: “Grev hakkını savunmam beni komünist yapmadığı gibi grev hakkına karşı çıkmak da sizi sadece Demokrat Partili yapmaz, biz işçiyiz böyle bir ortak noktada buluşmalıyız.” diyerek grev hakkı meselesinin işçiler için siyasi çekişmelerden çok daha kritik bir mesele olduğuna vurgu yapar. İşçilerin grev hakkı konusundaki beyanları ve eylemleri sırasında tepki almamak adına sıklıkla başvurdukları milliyetçilik ve anti-komünizm vurgusu bunun bir yansıması olarak uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Haklarını savunmanın vatan düşmanlığı olmadığına bilincinde olan işçiler, toplu pazarlık ve grev hakkının olmadığı bir dönemde birlikte mücadele etmenin önemini idrak etmiş ve sonraki yıllar için önemli deneyimler biriktirmişlerdir.

Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası'nın grev hakkı dışındaki taleplerinden biri de Sendikalar Federasyonu kurulmasıydı. Sendikalar Kanunu'nun acil bir düzenlemeye ihtiyacı olduğu düşünülüyor ve bu düzenleme ile birlikte grev hakkı ve federasyon konusunda adımlar atılmasına ilişkin bakanlık ve diğer sendikalarla görüşmeler yapılıyordu. Sendika, bu iki ana konu dışında pek çok farklı meseleyi de gündeminde almıştı. Sebepsiz yere işten çıkarılan işçilerin savunulması, fabrikada çıkan yemeğin kalitesi, işçi evlerinin adil dağıtımı, Kocaeli'deki diğer fabrikadaki işçilerle temas ederek örgütlenmelerine destek olmak, fazla mesai ücretlerinin yasaya uygun ödenmesi gibi pek çok konuyla ilgili çalışmalar yürütülüyordu (1949-1950 Yılı Çalışma Raporu, 1950: 4-11). Sendika yönetimi, işverenle kurulan ilişkilere de oldukça özen gösteriyordu. Taraflar arasında saygı çerçevesinde kurulacak ve sürdürülecek bir ilişkinin iki taraf için de kritik önemde olduğu görüşündeydiler. Yönetim, çalışma raporunda da bu konuya temas etmiş ve işverenle olan ilişkilerinde “iyi niyet ve kanunlar çerçevesinde”, her zaman hakkı gözeterek hareket ettiklerini ve işverenden de daima sendikaya karşı “yakın bir ilgi ve alaka” gördüklerinin altını çizmişti (1949-1950 Yılı Çalışma Raporu, 1950: 4-5). SEKA çalışanlarından Ersin Kadir Büyükbaş, anılarında sendikanın fabrikada sahip olduğu güçten söz ederken, sendika yöneticilerinin fabrikaya işverenle görüşmeye geldiklerinde işverenin onları kapıda karşılamasını bu gücün ve saygının bir karşılığı olarak yorumlar (Akgüner ve Bilecen, 2012).

Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası'nın 31 Aralık 1951 tarihinde toplanan genel kurulu oldukça gergin ve tartışmalı geçmiş ve 7,5 saat sonunda, DP

ve CHP'li iki işçi grubu arasında anlaşma sağlanamadığından oturum 13 Ocak 1952'ye ertelenmişti. Yine oldukça hararetle geçen bu ikinci oturumda seçime 490 kişi katılmış ve yönetim kurulu seçilmişti. Halit Cansever 253 oyla başkan seçilirken, İsmail Tarhan (İkinci başkan), Fethi Özgür (muhasip), İlyas Yılmaz (veznedar), Ahmet Çiçekçi (sekreter), Sabahattin İstanbullu (sözcü), Mustafa Dayan, Mustafa Keskin, Şevki Yalçın, Mustafa Karakuzu ve Ali Osman Korkmaz yönetim kuruluna seçildiler (Hürsöz, 16 Ocak 1952). Bu yönetimde ilk kez başkan seçilen Halit Cansever ve ekibi uzun yıllar sendikanın öncü isimleri olarak anılacaktı.

Görsel 5: Halit Cansever'in Sicil Kartı, 1945.

Kaynak: SEKA Kâğıt Müzesi Arşivi.

Kuruluşunda 800 civarı üyesi bulunan sendika 1952 senesinde bin 500 üyeye ulaşmıştı. 11 Aralık 1954'teki genel kurulda yönetim kuruluna Rahmi Kater, İbrahim Baturel, Hüseyin Soytürk, Ziya Bilgisu, Cemal Yassı, Mehmet Şahin, Şükrü Ötkü, Niyazi Koç, Fazıl Astepe, Halit Cansever ve Ekrem Adıyaman seçildiler. Seçimlerde sendika üyesi olmayanların oy kullandığı ve başka usulsüzlükler yapıldığı gerekçesiyle genel kurula itiraz edildi (Hürsöz, 28 Mart 1955). Bunun üzerine 26 Mart 1955 tarihinde yenilenen genel kurulda Halit Cansever, Şükrü Ötkü, Rahmi Kater yine en yüksek oyu alarak seçildiler. Bu genel kurulda sendikanın Kocaeli

Sendikalar Birliği'ne katılması ve her ay 10 TL aidat verilmesi oy çokluğu ile kabul edildi. 274 sayılı Sendikalar Yasası sonrası yapılan genel kurulda sendikanın adı Kâğıt-İş (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Sanayii İşçileri Sendikası) olarak değiştirildi. 4 Nisan 1970'te yapılan olağanüstü genel kurulda oy çokluğuyla, Kâğıt-İş'in feshedilerek Selüloz-İş'e katılması kararı alındı (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-II, 1998; 194-195).

İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası

9 Şubat 1952 tarihinde kâğıt işkolunda kurulan İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası bu işkolunda kurulan ikinci sendikaydı. Kurucuları Habib Seval (Selüloz Basımevi ustabaşı), Sabahattin İstanbullu (Makine operatörü), İhsan Yönter (Elektrik ustası), Ahmet Gürbal (Tornacı ustası), Hamdi Aktaş (Tevsiyecisi ustası), Kemal Güleler (Tevsiyecisi ustası), Arif Çağırın (Elektrikçi ustası), Hasan Akar (Masura dairesi), Cevdet Bulut (Postabaşı), Yahya Banabay (Tevsiyecisi ustası), İsmail Sevinç (Dökümcü ustası), Niyazi Buğrul (Basımevi mürettip)'du. Tüzüğe göre kongreler her yıl nisan ayında yapılacaktı. Sendikanın amacı ise şu şekilde ifade edilmişti (İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikası Ana Tüzüğü, 1952).

“Üyelerinin hak ve menfaatlerini kanunlar çerçevesinde korumak, iktisadi, içtimai ve medeni seviyelerinin yükselmesine çalışmak, üyeleri arasında tesanüt ve her türlü yardımlaşmayı sağlamak ve üyelerini mahkemeler, Devlet daireleri, özel ve tüzel kişiler nezdinde temsil etmektir.”

18 Temmuz 1953 tarihli genel kurulda işçilerin gündemi geçim sıkıntısı, geçici işçilerin işten çıkarılması ve anti-demokratik bulunan 5018 sayılı Sendikalar Kanununun değişmesiydi. Yapılan seçim sonucu yönetim kuruluna Habib Seval, Yusuf Dalgayaran, Safi Güler, Sabahattin İstanbullu, Kemal Güleler, Arif Çağırın, Halit Cansever, İhsan Yönter, Hakkı Sakızlıgöl seçilmişlerdi (Hürsöz, 23 Temmuz 1953).

23 Temmuz 1955 tarihli kongrede gündem bir yardımlaşma sandığı kurulması, hayat pahalılığından kaynaklı olarak yemek dağıtımında iyileştirme yapılması, yemekhane çalışanlarının işlerinin ağırlığı dolayısıyla prim almalarının sağlanması, araç sıkıntısından dolayı işçilere otobüs tahsis edilmesi, iş kanununun kifayetsizliği ve değişmesi gerektiği gibi konulardı. Bu kongre sonunda sendikanın Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği'ne katılmasına karar verildi.¹¹ 1957'deki genel kurulda başkan seçilen Necati Cansever uzun yıllar sendikanın genel başkanlığını sürdürdü.¹² 10 Ekim 1964 tarihindeki kurulda sendikanın ismi Selüloz-İş (Türkiye

¹¹ İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikasının 23/7/1955 tarihinde yapılan Umumi Heyet Toplantısına ait kongre zabıt tutanağı. Tarih Vakfı Arşivi.

¹² Halit Cansever ve Necati Cansever kardeşler İzmit'te sendikacılığın kurulması ve gelişmesinde başından beri önemli bir rol oynamışlar ve uzun yıllar sendikal hareket içinde yer almışlardır.

Selüloz Kâğıt ve Makina İşçileri Sendikası) olarak değişti. Seçimlerde Necati Cansever yeniden genel başkan olurken İsmail Kahraman ve Hidayet Topçuoğlu ikinci başkan, Mesut Sarper genel sekreter seçildi. 1970 yılında aynı işkolundaki iki sendika Kâğıt-İş'in, Selüloz-İş'e katılma kararıyla birleşti. Sendika 2005 yılında fabrika kapatılana kadar SEKA işçilerini temsil etmeye devam etti.¹³

İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası

28 Ekim 1952 tarihinde İzmit'te kâğıt işkolunda kurulan üçüncü sendika Selüloz Sanayi Müessesesi (S.S.M.) Elektroşimi¹⁴ İşçileri Sendikası'dır. Kurucuları Mustafa Uyguc (başkan), Ramiz Şerbetçi (ikinci başkan), Hikmet Yakaner, Elfaz Dursun, Hasan Örnek (sözcü), Ali Can, Halil Böğür (veznedar), Ahmet Turan (muhasip), Saim Özçakır (sekreter), Bahattin Erdem, Necati Meray ve Salih Güngörmez'dir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra 13 Aralık 1952 tarihinde toplanan genel kurulda sendikanın amaçlarından bahseden yönetim kurulunun, diğer iki sendikadan daha spesifik hedeflerle yola çıktığını görürüz. "Ağır ve yıpratıcı bir işyeri olan kâğıt fabrika(sının) bizzat kanunla tesviki [tanınması, kabulü] için her türlü teşebbüs ve faaliyeti göstermek" bu hedeflerin başında geliyordu. Fabrikada sendikacılık ruhunu köklendirmek ve içerde bir birlik yaratmak, üyelerinde bulunan anlayış ve güvenin fabrika çapında köklenmesini sağlamak, fabrikaya prim ve diğer ödeneklerin verilmesini sağlamak, işkolunun ağırlığı dolayısıyla meydana gelen hastalık ve kazalarda işçilere imkan ölçüsünde en geniş yardımlarda bulunmak, bir tüketim kooperatifi kurmak ve tüm işçilerin ev sahibi olmasını sağlamak sendikanın diğer amaçları arasındaydı (S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası, 13 Aralık 1952 tarihli Çalışma Raporu). Daha genel hedeflerle yola çıkan diğer iki sendikanın aksine S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası yönetiminin detaylı ve kapsayıcı hedeflerle yola çıkması oldukça dikkat çekicidir. Çalışma raporundan, sendika yönetiminin sendika binası temini konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve Makine ve Teknik İşçileri Sendikası'nın onlara kendi binalarında yer vererek yardımcı olduklarını öğreniyoruz.

13 Aralık 1952 tarihinden sonraki ilk kurul 27 Haziran 1953'te toplanmış ve sendikanın 6,5 aylık faaliyeti çalışma raporuyla sunulmuştur. S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası 13 Ocak 1953 tarihinde işverenle (müessese) üyeleri adına bir iş ihtilafı çıkarmış ve fabrika işçilerinin (idare işçileri hariç) yüzde 20'lik bir prim almaları sağlanmıştır. Uzun zamandır maske zammı¹⁵ ve yoğurt alamayan Remzi Arı isimli bir işçinin bu kaybı telafi edilmiştir. Bunların yanında bir önceki aşçının çalışkan ve özenli olmasından dolayı ikramiye alması, sabah fabrikaya girişlerde 4 dakika tolerans verilmesi, fabrikaya gidiş ve gelişlerde kullanılan vagonların bakımı, bayram günlerinde 6-14 çalışılması gibi işçilerin hayatını kolaylaştıran pek çok

¹³ Selüloz-İş sendikası 2022 itibarıyla halen faaliyetlerine devam etmektedir.

¹⁴ Elektroşimi (elektrokimya) elektriğin kimyasal değişimle ilişkisini inceleyen kimya dalıdır.

¹⁵ Maske zammı meselesinin ayrıntısına ilişkin bilgi edinilememiştir.

pratik kazanım elde edilmiştir. Yine Kocaeli'de bir bölgesel sendika federasyonu kurulması için diğer sendikalarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir (S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası, 13 Aralık 1952'den 27 Haziran 1953'e kadar Çalışma Raporu). Sendika 6,5 ay gibi oldukça kısa bir zaman aralığında pek çok konuyla ilgilenmiş ve işçiler lehine önemli kazanımlar sağlamıştı.

26 Aralık 1953 tarihli genel kurulda ağırlıklı olarak Sendikalar Kanunu'nun yetersizliği üzerinde duruluyordu. Mevcut kanunun onlara bir sendika gibi faaliyette bulunma imkânı vermediğini bu nedenle de üyelerinin bazı sıkıntılarını çözmekte yetersiz kaldıklarının vurgulanıyordu. Rapordan, işçilere verilen iş elbiselerinin altı aydan beri verilmediği ve sendikanın konuyla ilgili 1 Ekim 1953 tarihinde müdüriyetle temasa geçtiklerini ancak henüz cevap alamadıklarını öğreniyoruz. S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası yönetimi de fabrikadaki diğer iki sendika gibi işverenle kurulacak ilişkilerin azami dikkat ve özen istediği konusunun altını özellikle çizmiş ve çalışma raporunda bu konuyla ilgili uzun bir açıklama yapmıştı (S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası, 26 Aralık 1953 tarihli Çalışma Raporu). 15 Ekim 1955 tarihli çalışma raporunda iş değerlemesi sonrası mağduriyet yaşayan işçilerin durumlarının işverenle görüşülmesi, işçilerin fabrikaya gidiş gelişlerini sağlayan vagonlar yerine "medeni bir vasıta" alınarak sorunun çözülmesi ve kıyafet yönetmeliğinin fabrikada çalışan işçilerle müessesede çalışan (idari kısım) işçiler için aynı olmaması gerektiğine ilişkin taleplerin genel müdürlüğe iletilmesi konuları yer alıyordu (S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası, 15 Ekim 1955 tarihli Çalışma Raporu). 21 Haziran 1958 tarihli genel kurulda milletvekillerine çeşitli yasa değişiklikleri talepleri iletilmesi kararlaştırılmıştı. Kanun gereğince verilen ikramiyelerin 30 gün üzerinden hesaplanması, ücretli senelik izinlerin 10 seneye kadar kıdemi olanlar için 12 gün, 10 seneden fazla kıdemi olanlar için 18 gün olması ve izin süresi içine giren hafta ve genel tatil günlerinin ücretli olarak bu sürelerle ilave edilmesini düzenleyen kanun teklifinin bir an önce yasalaşması, vergi adaletsizliğinin giderilmesi, bölgedeki diğer işyerlerinde asgari ücretin tetkik edilmesi ve teşmili, çocuk zamları ve doğum paralarının hayat şartlarına göre güncellenmesi, işçi bankası ve iş mahkemelerinin Kocaeli'de kurulması, ağır ve tehlikeli işyerlerinde çalışan işçilere tanınan yüzde 35 ve memurlara tanınan yüzde 50 yıpranma payının işçilere de yüzde 50 olarak tanınması, ilk üç günlük istirahat parasının verilmesi, sigortalı işçilerin kanunen bakmakla yükümlü olduğu kişilerin de sigorta tarafından tedavi edilmesi gibi hem sosyal hem de ekonomik hakları içeriyordu (SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası, 21 Haziran 1958 tarihli Çalışma Raporu).

S.S.M. Elektroşimi İşçileri Sendikası'nın, diğer iki sendikada rastlamadığımız şekilde, işçiler için hem sosyal hem de ekonomik konularla oldukça detaylı ilgilendiğini ve bu konuları sadece işverenle görüşerek değil gerek milletvekilleri gerekse de bakanlıklara yazılar yazarak çözmeye çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Ramazan ayında oruç tutan işçilere ödenen yemek bedelinden kesilen gelir vergisinin Gelir Vergisi Kanunu'na uygun olup olmadığının denetlenmesi için

Maliye Bakanlığı'na yazılar yazılmıştır. Yine fabrikanın ağır ve tehlikeli işyeri sayılan klor üretiminin yapıldığı kısımda günlük kalori miktarı ve çalışma süresinin tespiti için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) yazı yazılmış ve Çalışma Bakanlığı, Kocaeli Bölge Çalışma Müdürlüğü'nü görevlendirerek fabrikaya bir müfettiş göndermiştir. Klor işyerinde çalışan işçilerin sağlığının korunması için takviye gıda olarak kahvaltı verilmesi ve işyerindeki kaçak gaz oranının ölçülmesi gibi bazı tedbirler alınmasına karar verilmiştir (SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası, 18 Temmuz 1959 tarihli Çalışma Raporu). Klor-Alkali fabrikasında hammaddesi sodyum klorür ve kireç taşı olan ve kâğıt sanayinin önemli bir kısmını oluşturan klor, soda külü, sodyum hidroksit gibi kimyasallar üretilir. Zehirli olan bu maddeler suyla temas ettiğinde ve solunduğunda boğaz, mide ve akciğerlerde önemli tahrişlere yol açar. Bu nedenle sendika bu birimde çalışan işçilerin çalışma koşullarına özel bir alaka göstererek, koşulların incelenmesi ve iyileştirmeler yapılması için çalışmalar yürütmüştür. Sendika yönetimi tarafından 24 Nisan 1959 tarihinde Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Tıp Fakülteleri'nin dekanlıklarına yazılan yazılarda klor-alkali fabrikasındaki işçilerin sağlık durumu ile bilgiler verilmiş ve çalışma koşulları ile ilgili bazı sorular sorulmuştur. Buna göre açıldığından beri klor-alkali fabrikasında çalışan işçilerde mide, sinir, cilt yanıkları, bronşit ve benzeri hastalıklar teşhis edilmiştir. Bu hastalıkların klor gazından ileri gelip gelmeyeceği, klor gazı ile birlikte üretilen sodyum hidroksitin üretimi sırasında meydana gelen zehirlenmelerin insan vücudu üzerinde ne gibi zararları olabileceği, bu işçilerin mevcut gaz atmosferi içinde günlük daimi kaç saat çalışabileceği, senelik çalışma süresinin ne kadar olabileceği, işçilerin senede bu ortamdan ne kadar uzak kalmalarının faydalı olabileceği, işçilerin gıda bakımından alması gereken günlük kalori miktarının ne kadar olması gerektiği, burada çalışan işçilerin azami çalışma sürelerinin kaç sene olması gerektiği gibi işçi sağlığı açısından oldukça önemli sorular sormuşlardır (SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası, 21 Haziran 1958 tarihinden 18 Temmuz 1959 tarihine kadar Çalışma Raporu). Rapordan dekanlıkların cevap verdiği ancak Çalışma Bakanlığı müfettişlerinin vereceği kararın beklendiği anlaşılmaktadır.

SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası'nın 21 Haziran 1958-18 Temmuz 1959 dönemi Çalışma Raporu'ndan Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği'nin 24 Ağustos 1958 tarihli genel kurulunda Türk-İş'e üye olma kararı alındığını ve sendikanın artık Türk-İş üyesi olduğunu öğreniyoruz. SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası başkanı üyelik sonrası Türk-İş mümessiller heyeti toplantısına katılmış ve toplantı neticesinde Türk-İş'in, Türk işçisi için yetkililerden talep ettiği ve sendikanın da hem fikir olduğu hususları rapor etmiştir. Taleplerin başında işçi ücretlerinin hayat şartlarına göre ayarlanması ve yüzde 50 oranında bir zam yapılması yer almaktadır. Diğer ilginç bir konu 1954 yılından beri senede iki defa verilen işçi ikramiyelerinin kaldırılması talebidir. Gerekçe ise "fırsat düşkünü muhtekirlerin" [vurguncu, spekülâtör] ikramiye dönemlerinde fiyatlarda yaptıkları artışların hayat pahalılığını artırmasıdır. Böylece özel sektörle kamu işletmeleri arasındaki ayırım da ortadan

kalkacaktır. İkramiyelerin yıllık kazançlara bölünerek dağıtılması ve özel sektör işçilerini kapsayacak şekilde genişlemesi talep edilmiştir.¹⁶ Talepler arasında öne çıkan diğer bir konu asgari ücret tespitleri konusunda yaşanan tutarsızlıklardır. Mahalli komisyonlarca tespit edilen ücretlerin Yüksek Asgari Ücret Komisyonu'nda daha düşük bir seviyede karara bağlanması eleştirilmiş ve yalnızca işçiyi değil en az üç kişilik aileyi dikkate alacak, ülke çapında eşit bir asgari ücret belirlenmesi talep edilmiştir.¹⁷ İşçilerin yıllardır beklediği toplu iş sözleşmesi ve grev yasalarının bir an önce çıkması da talepler arasındadır. Sendikaların faaliyetlerini daha verimli yürütebilmeleri için “hür ve medeni milletlerin işçilerine çok eski seneler önce tanınan” grev hakkının tanınması istenmektedir. “Vatansever Türk işçisinin akliselimine güvenerek grevi nerede ve ne şekilde kullanacağını bildiğine inanmak icap eder” ifadesiyle de yukarıda bahsettiğimiz olası komünizm suçlamaları yine milliyetçi söylemlerle bertaraf edilmeye çalışılmıştır (SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası, 21 Haziran 1958 tarihinden 18 Temmuz 1959 tarihine kadar Çalışma Raporu: 6).

1960 yılında yapılan genel kurulda, işçi sendikalarının içinde bulunduğu genel durum değerlendirilmiş ve sendikaların işçi sendikalarından ziyade işveren sendikası haline getirildiği ifade edilmiştir. İşverenlerin sendikayı kontrol etme isteği, onların onay vermediği hiç kimsenin temsilci olarak seçilememesi ve gerekirse işten uzaklaştırılmasıyla sonuçlanıyordu. Kongre sözcüsünün açıklamalarından, SSM Elektroşimi İşçileri Sendikası'nın işveren tarafından böyle bir baskıya maruz kalmadığını ancak idare heyetinin çeşitli konularda baskı altında tutulduklarını öğreniyoruz. Dönemin koşullarına uygun olarak hazırlanan 1936 tarihli iş yasasının artık 1960 yılının ihtiyaçlarına cevap vermediği, bu kanunla işçilerin hak arama mücadelesinin giderek imkânsız hale geldiği belirtilmiştir. İşçilerin hak ve menfaatlerini savunabilmelerine imkân verecek şekilde güncellenecek iş yasasının ve grev ve toplu iş sözleşmesi yasalarının bir önce anayasa ile teminat altına alınması talepleri yinelenmiştir (SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası, 23 Temmuz 1960 tarihli Çalışma Raporu). Sendikanın adı 14 Temmuz 1962 tarihli genel kurulda *SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası* olarak değiştirildi ve 8 Kasım 1975 tarihli genel kurulda fesih kararı alındı (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt:3, 1998: 4).

SEKA'da Toplulukla İş İhtilafları

1936 tarihinde 3008 sayılı İş Kanunu ile düzenlenen toplulukla iş ihtilafları 1940'lı ve 1950'li yıllarda işyerindeki ücret ve prim gibi parasal konulardan sosyal haklara

¹⁶ Bu talep oldukça ilginçtir. Çünkü ikramiye ve yan ödemeler sonraki dönemlerde toplu çalışma ilişkilerinde sendikalar tarafından ısrarla korunması istenen kalemler olmuştur. Buna karşın işverenler yan ödemelerin ücretlere katılmasını istemiştir.

¹⁷ Türkiye'de asgari ücret 1951-1967 yılları arasında mahalli komisyonlarca işkolu hesabına göre bölgesel olarak hesaplanmıştır. 1967 yılı sonrasında ise merkezi tespit yöntemine geçilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Kutal, 1969.

kadar pek çok konuyla ilgili işverenle pazarlık imkânı sağlayan ve kazanımlar elde edilebilen bir araçtı. Zorunlu tahkime dayalı bu sistem, toplu sözleşme ve grev hakkının olmadığı dönemde sınıf mücadelesinin üretim alanındaki en önemli araçlarından biriydi. İş Kanunu, iş uyuşmazlıklarını işçilerin ayrı ayrı işverenle çıkardıkları “tek başlı iş ihtilafları” ve herhangi bir işyerindeki toplam işçi sayısının, on kişiden az olmamak kaydıyla, beşte birinin başvurması durumunda çıkarılabilecek “toplulukla iş ihtilafları” biçiminde iki ayrı şekilde ele alıyor ve uyuşmazlıkların çözümünde zorunlu tahkim sistemini öngörüyordu (madde 77). İşçilerin o yıllarda kendilerini resmi olarak temsil ve ifade edebilmelerinin yolu İş Kanunu’nda düzenlenen işçi mümessillikleri kanalıyla gerçekleşiyordu.¹⁸ Buna göre işçi temsilcileri ve işverenler uyuşmazlık halinde anlaşmaya varamadıklarında uyuşmazlık önce İl Hakem Kurulu’na taşınıyordu. Tarafların İl Hakem Kurulu’nun vereceği karara itiraz etme hakları vardı. Böyle bir durumda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu’nun (YHK) önüne gelmekteydi. YHK’nin verdiği karar kesindi ve Resmî Gazete’de yayımlanıyordu. Bu düzenlemeyle çalışma hayatına getirilen bir diğer yenilik ‘işçi temsilciliği’ kurumuydu (madde 78). İşçi temsilcileri işçilerle işverenler arasında çıkacak tek başlı veya toplulukla iş uyuşmazlıklarında işverenlerle veya vekilleriyle görüşerek konuyu uzlaştırmaya çalışmakla yükümlüydü. Ancak yasanın ilk halinde herhangi bir iş güvencesi korumasına sahip olmayan işçi temsilcileri 1950 öncesinde temsilcilik faaliyetlerini yürütürken işlerini kaybetme korkusuyla çekingen davranmış ve çoğunlukla ihtilaf çıkarmamayı tercih etmişlerdir (Tuna, 1967: 41-42).

25 Ocak 1950 tarihinde kabul edilen ve İş Kanunu’nda değişiklik yapılmasını öngören 5518 sayılı Kanun yaptığı iki önemli düzenlemeyle işçi temsilciliği kurumunun aksaklıklarına el atmış ve toplulukla iş ihtilafı çıkarma aracını daha etkin bir hale getirmiştir. Yapılan değişikliklerden ilki, yasanın ilk halinde yalnızca işçi temsilcilerine verilen iş ihtilafı çıkarma yetkisinin 1947 tarihli 5018 sayılı Sendikalar Yasası’yla kurulmaya başlanan sendikalara da verilmesi; ikincisi ise işçi temsilcilerine bu görevleri nedeniyle işten çıkarılmaları halinde hakem kurullarına başvurarak itiraz etme hakkı tanınmasıydı. Sendikalara iş ihtilafı çıkarma yetkisi tanınması işçi temsilcilerinin üzerindeki yükü azaltırken, sendikaların etkinlik alanını da genişletmişti. Grev ve lokavtın yasak olduğu dönemde işçilerin ve sendikaların

¹⁸ 1936 tarihli İş Kanunu ile, iş uyuşmazlıklarının çözümüne yardımcı olmak için işçilerin aralarından işyerindeki çalışan sayısına bağlı olarak belirlenen sayıda temsilciler seçebilmesi için işçi mümessilliği kurumu getirilmişti. Yasa uyarınca hazırlanan ve 11.3.1939 tarih ve 2/10565 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kabul edilen “İş İhtilaflarını Uzlaştırma ve Tahkim Nizamnamesi’nin çıkartılması sonrası işyerlerinde işçi mümessilli seçimleri yapılmış ve ilk seçilenler 15.6.1939 tarihi itibarıyla göreve başlamışlardır. Mevcut düzenlemede herhangi bir iş güvencesine sahip olmayan işçi temsilcilerinin 1950 yılında İş Kanunu’nda yapılan değişikliğe kadar çalışmalarını yeterince etkin biçimde sürdürebildikleri söylenemez. Konuyla ilgili detaylı bir değerlendirme için bkz: Makal, 1999: 402-403.

çalışma koşullarına müdahale edebilmelerinin tek yolu iş ihtilafı çıkarmaktı. İşçi temsilcilerine verilen güvence ve sendikalara verilen iş ihtilafı çıkarma yetkisi ile 1950'lerden sonra çıkarılan toplulukla iş ihtilaflarında önceki döneme göre anlamlı bir artış meydana geldi.

YHK tarafından çözüme ulaştırılan toplulukla iş uyuşmazlıklarının yıllara göre dağılımına baktığımızda 1936-1950 arası dönemde yalnızca 42 ihtilaf çıkarılmışken; 1951-1963 arası dönemde 1509 ihtilaf çıkarıldığını görürüz (Akçay: 2010: 55-56). Şüphesiz iki dönem arasındaki bu fark 5518 sayılı yasayla İş Kanunu'nda yapılan değişikliğin sendikalara iş ihtilafı çıkarma yetkisi vermesi ve işçi temsilcilerine getirdiği iş güvencesi ile yakından ilişkilidir. Makal, iş ihtilaflarında 1950'lerde yaşanan artışın arkasında İş Kanunu'nda yapılan bu değişikliklerin yanında sınırlı da olsa dönem içinde sendikal örgütlenmede meydana gelen gelişmelerin de etkili olduğunu söyler (Makal, 2002: 507). Çıkarılan iş ihtilaflarının konusu ağırlıklı olarak ücretlerdi ve YHK'ya giden uyuşmazlıkların üçte ikisi işçiler lehine sonuçlanmıştı (Akçay, 2010: 57). İşçi lehine çıkan bu sonuçlar işçi-işveren arasındaki iş ilişkilerine olumlu etkiler yapmıştı. Toydemir, pek çok işverenin hakem karşısına çıkıp haksız duruma düşmektense işçi temsilcilerinin önerileri doğrultusunda çalışma şartlarını düzeltmeye daha sıcak baktığını söyler (1951: 60).

Tuna, ihtilaf sonucunda elde edilen zam oranlarının düşük olduğu eleştirilerine, "kifayetsiz ücret gelirleri karşısında" yüzde 10-15'lik artışların hiç de önemsiz olmadığını aksine işçilere fayda sağladığını söylerken, sendikaların artan oranlarda ihtilaf çıkarmaya yöneldiklerini belirtir (1955: 110). 1950'ler henüz 1947 yılında kurulmaya başlayan sendikalar için önemli deneyimlerin biriktirildiği yıllardır. Koçak'ın ifadesiyle "Bu ihtilafı çıkarmak ve yürütmek sonucundaki maddi kazanımlar hangi boyutta olursa olsun örgütlü işçiler için muazzam bir eğitim ve özgüven sağlamıştır." (2008: 77). Gerçekten de sendikalar iş ihtilafı çıkarma mekanizması ile çalışma hayatının sorunları, işverenle ilişkiler ve mücadele konularında bilgi ve deneyimlerini artırmışlardır. Diğer taraftan tüm bu sürecin bir mücadele aracı olarak grev hakkına ilişkin farkındalığı artırdığını söylemek de mümkündür. O nedenle iş uyuşmazlıkları 1950'lerin sendikal birikimi içinde özel bir vurguyu hak eder.

1950'li yıllarda Türkiye'de fabrikalardaki çalışma ilişkilerinin en önemli unsuru toplulukla iş ihtilafı çıkarma yetkisinin 1950 yılında sendikalara da verilmesiydi. O dönem ücret mücadeleleri için toplulukla iş ihtilafına gitmek etkin bir şekilde kullanılan yöntemlerdendi. Pek çok işyerinde olduğu gibi SEKA'da da en temel mücadele ücretler konusunda yürütülüyordu ve toplulukla iş ihtilafına gitmek bu mücadele yöntemlerinin başında geliyordu. 1950'li yıllarda SEKA'da tespit edebildiğimiz kadarıyla dört kez iş ihtilafı çıkarılmıştır. Bunlardan ikisi YHK kararı ile sonuçlandırıldığından Resmî Gazete'de yer alırken, İl Hakem Kurul'larında çözülen diğer ikisi hakkındaki bilgileri dönemin yerel gazetesi olan *Hürsöz*'den edindik. YHK kararları ve İl Hakem Kurulu kararları fabrikadaki ücret, çalışma koşulları gibi konulardaki zengin bilgilerin yanı sıra iş uyuşmazlıklarında işçi,

işveren ve devletin talep, hassasiyet ve yaklaşımlarını yansıtan ayrıntılı bir tablo sunduğundan kapsamlı bir değerlendirmeyi hak eder.

İlk İş İhtilafı: Hayat Pahalılığına Karşı

Selüloz Sanayi Müessesinde ilk iş ihtilafı Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası tarafından 1950 yılının Ekim ayında çıkarıldı. Sendika ile Müessese arasında çıkan ihtilafın konusu “bugünkü hayat pahalılığı karşısında (işçi) ücretlerinin az olduğu, çocuklarının sefalet çektiği, bu sefaletten kurtulması için ücretlerine yüzde 50 zam yapılması” hususlarından ibaretti.¹⁹ 7 Eylül 1946 ekonomik kararlarından beri “açlık, sefalet ve hastalıklarla baş başa kalan” işçilerin itirazları, aynı dönemde memurlara yüzde 100 zam yapılmasına rağmen kendilerinin “hayat seviyesinin hiç ele alınmamış” olmasıyla yükseldi (Hürsöz, 15 Ekim 1950).

İşverenin zam talebini kabul etmemesi üzerine ihtilaf sendika tarafından Çalışma Müdürlüğü'ne bildirilmiş ve 23 Ekim 1950 tarihinde Kocaeli Valisi fabrikaya gelerek işçileri dinlemişti (Hürsöz, 24 Ekim 1950). Konunun İl Hakem Kurulu'na intikal etmesinin ardından yapılan toplantılar sonucu anlaşma sağlanmış ve yevmiesi 120 kuruştan 288 kuruşa kadar olan işçilere yüzde 15, 288 kuruş ve üzeri olan işçilere ise yüzde 10 oranında zam yapılması kabul edilmişti (Hürsöz, 30 Kasım 1950). Ancak 6 Nisan 1951 tarihli ve 7778 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan YHK kararı, bahsi geçen İl Hakem Kurulu kararının hem işçi sendikası hem de işveren tarafından kabul edilmediğini ve sürecin YHK'ye taşındığını gösteriyor.²⁰ İşçi sendikasının itirazı zam oranlarının adaletsizliği üzerineydi. Sendika 9 Aralık 1950 tarihinde yaptığı itirazla kademeli zam oranları yerine saat başına ücretlerde 15 kuruşluk zam talep ediyordu. İşveren tarafı ise 6 Aralık 1950 tarihli itirazında Kocaeli İl Hakem Kurulu'nca verilen zam kararının kaldırılması talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Kocaeli Valiliği 8 Aralık 1950 tarihinde oy çokluğuyla aldığı kararla İl Hakem Kurulu'nun ücretlere zam yapılması hakkındaki kararını bozdu.²¹ İşveren tarafı, Selüloz Sanayi Müessesinde ücretlerin bu ortalamanın oldukça üstünde olduğunu belirtiyordu. İşverene göre ihtilaf döneminde bin 928 işçinin bulunduğu fabrikada sosyal yardımlar hariç tutulduğunda işçi ücretleri aşağıdaki gibiydi:

¹⁹ Resmî Gazete, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu Kararı, 6.4.1951, Sayı:7778.

²⁰ İl Hakem Kurulu Kararı ile Yüksek Hakem Kurulu kararı arasındaki süreler oldukça uzun ve çoğunlukla işçi aleyhine sonuçlar doğurduğundan eleştirilmekteydi. Ayrıntı için bkz: Akçay, 2010, 41-64.

²¹ Resmî Gazete, 6.4.1951, Sayı:7778.

Tablo 1: 1950 İş İhtilafı Sırasında Fabrikada Sosyal Yardımlar Harici Ücretlerin Durumu

Günlük ücret (lira)	İşçi sayısı	İşçilerin yüzdesi	Saat ücreti aralığı (kuruş)	Günlük ücret aralığı (kuruş)
3 ve altı	342	17,7	15-36	120-288
3-5	1256	65,2	40-61	320-488
5-7	284	14,7	67-87	536-696
7 ve üstü	46	2,4	93-144	744-1150
Toplam/ Ortalama	1928	100	Ortalama saat ücreti: 56,5	Ortalama yevmiye: 452,32

Kaynak: 1951 İş İhtilafı YHK kararında yer alan bilgilerden faydalanılarak hesaplanmıştır.

İşveren tarafı zam itirazı gerekçesinde ücret dağılımlarını göz önüne alarak, işçilerin çok büyük bir kısmının şehirde bulabilecekleri ücretlerin çok üstünde ücretlerle çalıştıklarını, 3 lira ve altında yevmiye alan 342 kişi arasında 22 kişinin çırak okulu talebesi ve diğerlerinin “bir aile yükü taşımayan ve gayet hafif işlerde ihtiva eden ikmal dairesinde çalışan genç kız ve kadın işçiler” olduğunu, aile yükü taşıyanların çoğunluğu teşkil ettiğini ve bunların da 3 liradan fazla yevmiye almakta olduğunu söylüyordu.²² İşveren tarafının bir diğer gerekçesi ise Selüloz Sanayi Müessesesi işçilerinin diğer işçilerden farklı olarak doğrudan ve dolaylı olarak aldıkları sosyal yardımlardı. Bu yardımlar 1948 senesinde kişi başına günde 143,06 kuruş iken 1949'da 155,95 kuruşa, 1950 senesinde ise 163,07 kuruşa yükselmiş ve tamamı müessese tarafından işçiye aktarılmıştı. Bu harcamalar işçi primleri, kıdem primleri, işsizlik tazminatı, evlenme ve ölüm yardımları, hastalık yevmiyeleri, izinli işçi ücretleri, ihtiyarlık, analık ve kaza sigortaları gibi kalemlerdi. İşverene göre bu ilaveler yapıldıktan sonra sosyal yardımlarla beraber hesaplanan işçi ücretleri Tablo 2'deki gibiydi.

²² Resmî Gazete, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu Kararı, 6.4.1951, Sayı:7778.

Tablo 2: 1951 İş İhtilafı Sırasında Fabrikada Sosyal Yardımlarla Beraber Ücretlerin Durumu

Ücret (lira)	İşçi sayısı	İşçilerin yüzdesi	Saat ücreti aralığı (kuruş)	Günlük ücret aralığı (kuruş)
3 ve altı	3		15	120 +163
3-5	339	17,6	18-40	144-320 +163
5-7	1359	70	43-67	344-536 +163
7 ve üstü	227	12	73-143,75	584-1150 +163
Toplam/ Ortalama	1928	100	Ortalama saat ücret: 77	Ortalama yevmiye: 616,2

Kaynak: 1951 İş İhtilafı YHK kararında yer alan bilgilerden faydalanılarak hesaplanmıştır.

Bu hesaba göre işçilerin neredeyse tamamının yevmiyesi 3 liradan fazlaydı ve yüzde 82'si 5 liranın üstünde ücret almaktaydı. YHK kararında belirtildiğine göre sosyal yardımların miktarı ise işçi ücretlerinin yüzde 56,3'üne tekabül ediyordu.²³ 1951 yılında İşçi Sigortaları Kurumu'na tâbi sigortalı işçilerin ortalama günlük gerçek ücreti 462 kuruşken (Makal, 2002: 426), Selüloz Sanayi Müessesesinde sosyal yardımlar hariç günlük ücret 452,3 kuruş, sosyal yardımlarla beraber 616,2 kuruştur. Yine 1951 senesi için kamu kesimi aylık işçi ücretleri ortalaması sosyal yardımlar hariç 110 lira ve sosyal yardımlar dahil 160 lira iken; bu miktarlar Selüloz Sanayi Müessesesi için 117,6 ve 160,2 liradır (8 saat, 26 gün hesabıyla). Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi ücretleri ile dönemin diğer büyük kamu işletmelerinin ücretleri karşılaştırıldığında çok büyük farklılıklar olmadığını görürüz. Ancak kamu ve özel fabrikalar arasında bu fark daha dikkat çekicidir. Özel kesime ait büyük kuruluşlarda sosyal yardımlar hariç ve dahil olarak ücret miktarları 88 ve 125 kuruş iken özel kesime ait küçük kuruluşlarda 74 ve 105 kuruştur (Makal, 2002: 464). YHK, İl Hakem Kurulu'nun vermiş olduğu zam kararını, işçilerin mali durumunun iddia edildiği gibi vahim olmadığı ve işçilerin benzer fabrikalardaki işçilerden daha az ücret almadıklarına kanaat getirerek bozmuştur. Böylece sendikanın itirazları işe yaramamış ve ilk iş ihtilafı işçiler için hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır.

Yüksek Hakem Kurulu'na Gitmeden Anlaşma Sağlanan İhtilafın Yerel Basında Yansımaları

İş ihtilafı işçilerin ağırlıklı olarak ücret konusunda taleplerinin karşılanmadığı noktada çözüme ulaşmak için sıklıkla başvurdukları yöntemlerdendi. YHK aşamasına gelmeden anlaşmaya varılan ihtilaf Resmî Gazete'de yer almadığı için Selüloz Sanayi Müessesesinde 1950'li yıllarda çıkarılan ihtilaf sayısı hakkında kesin bir sayı vermek güçtür. Ancak hem fabrika gazetesinde hem de dönemin yerel

²³ Resmî Gazete, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu Kararı, 6.4.1951, Sayı:7778.

gazetesi olan *Hürsöz*'de çok detaylı olmasa da fabrikada çıkan ihtilaflara ilişkin haberlere rastlamak mümkündür. 1947 yılında kurulan Selüloz Sanayi İşçileri Sendikasının başkanı ve işçi temsilcisi Halit Cansever 1957 yılında *SEKA Postası*'na verdiği röportajda o döneme kadar ücret zammı için üç ihtilaf çıkardıklarını söyler. Bunlardan ilki anlaşma sağlanamayıp YHK'ye giden ve olumsuz sonuçlanan ("ilk ihtilaf" olarak anlattığımız) ihtilaf, diğer ikisi ise İl Hakem Kurulu kararı ve işverenle anlaşma sonucu her ikisinde de bir miktar zam elde ettikleri ihtilaflardır (1 Şubat 1957, *SEKA Postası*). *Hürsöz* gazetesinde yer alan ve ayrıntı içermeyen ihtilaf haberleri kimi zaman işçilerin taleplerini kimi zaman ise ihtilafın sonucunu bize söyler. Örneğin 13 Ocak 1953 tarihli gazetede Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası'nın çıkardığı iş ihtilafı sonucu işçilerin yüzde 20 oranında prim almasının sağlandığını öğreniyoruz. 15 Ocak 1953 tarihinde çıkan haberde ise Klor Fabrikası işçilerinin sanayi yıpranma zammı olarak sendikalarına başvurarak yüzde 25 zam istediğini, müdüriyet olumlu cevap vermediği takdirde sendikanın yakında iş ihtilafı çıkarma yoluna gideceği söyleniyordu. Gazetede bu zam talebiyle ilgili bir ihtilaf haberine rastlamadığımız için anlaşma sağlandığını düşünüyoruz. 9 Ekim 1954 tarihli başka bir haberde ise kâğıt fabrikası işçilerinin yevmiyelerine yüzde 40 zam talebiyle iş ihtilafı çıkardıklarını öğreniyoruz. Halit Cansever'in 1957 yılına kadar üç ihtilaf çıkardıklarını söylemesi ve bizim de gerek YHK kurulu kararında gerekse yerel gazetede benzer sayıda ihtilaf haberine ulaşmamız çıkarılan toplam ihtilaf sayısı hakkındaki bilgilerle örtüşmektedir. Ancak 1957-1960 arasında bilgi sahibi olduğumuz tek ihtilaf YHK aşamasına gelen ve önemli bir kazanımla sonuçlanan 1958 tarihli son ihtilaftır.

1958 İhtilafı: İşçilerin Kazanımı

1950'lerde YHK aşamasına gelen ve dolayısıyla Resmî Gazete'den detaylı olarak takip edebildiğimiz son ihtilaf 1958 senesinde çıkarılmıştı. Bu ihtilafın diğerlerinden farkı sendika aracılığıyla değil doğrudan işçiler tarafından çıkarılmış olmasıdır. İhtilafın konusu ücretlere seyyanen yüzde 50 zam yapılması talebidir. Kocaeli İl Hakem Kurulu 6 Ekim 1958 tarihli kararıyla bu talebi reddetmiştir. Çevre fabrikalardaki işçi ücretlerini incelediğini belirten İl Hakem Kurulu, en düşük ücretin Selüloz Sanayi İşçilerine ait olduğunu tespit etmiş olmasına rağmen işveren itirazını haklı bularak zam talebini reddetmiştir.

Tablo 3: 1958 Yılında Kocaeli'deki Fabrikalarda İşçi Ücretleri

Fabrika/İşletme	Vasati ücret
Hereke Yünlü ve Halı	14,09
Mannesman Sümerbank Boru Endüstrisi Türk Anonim Şirketi	13,45
Gölcük Deniz Fabrikaları	13,75
Selüloz ve Kâğıt Fabrikası İşletmeleri	12,18

Kaynak: 1958 İş İhtilafı YHK kararında yer alan bilgilerden faydalanılarak hesaplanmıştır.

İl Hakem Kurulu'nun diğer bir gerekçesi ise selüloz mamullerine gelen zamlardır. Bu zamların “yıl sonu itibarıyla ne netice vereceğinin tahminindeki güçlük yerinde görülüş” işçilerin zam talebi geri çevrilmiştir. İşçiler 22 Ekim 1958 tarihinde bu karara itiraz ederek, selüloz mamullerine gelen zamların işçilerin iddialarıyla ilgisi olmadığını, incelenen çevre fabrikalardaki işçi ücretlerinin Bursa, Sakarya gibi sanayi bölgelerindeki işçi ücretlerinden bile yüksek olduğunu, hayat şartlarının çok güçleştiğini ve ihtilafli işyerindeki işçilerin en az yüzde 50'sinin 10 seneden fazla kıdemi olan kalifiye ve teknik elemanlardan oluştuğunu belirtmişlerdir. YHK, İl Hakem Kurulu ve Kocaeli Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün görüşlerinin aksine, SEKA'nın 1956 senesine kadar Sümerbank'a tâbi olduğunu ve SEKA'daki ücretlerin Sümerbank'ın bütün müesseselerine doğrudan idare tarafından yapılan zamların altında kaldığı ve geçim endeksi de göz önüne alınarak işçilerin taleplerini kabul etmiş ve İl Hakem Kurulu kararını bozmuştur. Buna göre:

- a) Yevmiyeleri 799 kuruşa kadar olan işçi ücretlerine yüzde 30,
- b) Yevmiyeleri 800-1199 kuruş arasında olan işçi ücretlerinin ilk 799 kuruş için yüzde 30, 800 kuruştan 1199 kuruşa kadar olan kısmı için yüzde 25,
- c) Yevmiyeleri 1200 kuruştan yukarı olan işçi ücretlerine ilk 799 kuruşu için yüzde 30, 1199 kuruşa kadar olan kısmı için yüzde 25 ve 12 liradan yukarısı için yüzde 20 oranında bir zam yapılmasına karar verilmiştir.

Yapılan zamların 18 Mart 1959 tarihinde Resmî Gazete ile ilan edilmesine ve 1 Nisan 1959 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesine karar verilmiştir. Bu ihtilaf bizzat işçiler tarafından sendika aracılığı olmadan çıkarılmış ve İl Hakem Kurulu kararına rağmen YHK'nin işçiler lehine aldığı karar neticesinde kazanımla sonuçlanmış olması bakımından önem arz eder. İş mücadelesi araçlarının yasak olduğu bir dönemde işçilerin çalışma koşullarına müdahale edebilmesinin tek aracı olan Toplulukla İş İhtilafları, 1950'li yıllarda ağırlıklı olarak ücret düzeylerini artırmak için özellikle sendikalar tarafından sıkça kullanılmış ve büyük oranda kazanımlar elde edilmiştir.

Toplulukla iş uyuşmazlığı çıkarma mekanizmasının dönem boyunca Türkiye için bir genel değerlendirmesini yapacak olursak 1950 yılında yapılan İş Kanunu'ndaki değişikliklerle işçi temsilcilerine getirilen iş güvencesi ve sendikalara verilen uyuşmazlık çıkarma yetkisi ile bu tarihten itibaren çıkan uyuşmazlık sayısında ciddi bir artışa yol açmış olması ilk göze çarpan izlenimdir. Uygulamada daha çok sendikalar tarafından çıkarılan iş uyuşmazlıkları işin doğasına uygun olarak ağırlıklı olarak sanayi bölgelerinde ve imalat sanayi alanlarında yoğunlaşmıştır. Yine göze çarpan bir başka izlenim iş uyuşmazlıklarının kamu işyerlerinde daha sık rastlanmasıdır. Kamuda çıkarılan uyuşmazlıklar. Özellikle Tekel, Sümerbank, Devlet Demiryolları, Millî Savunma Bakanlığı gibi kurumlara ait işyerlerinde yoğunlaşmıştır (Akçay, 2010: 57). Kamu işyerlerinde çalışan işçilerin yasal güvencelerinin ve yasaların uygulanma oranlarının özel sektöre kıyasla daha iyi durumda olmasının uyuşmazlık çıkarma oranlarına da yansımaları söylemek mümkündür. Uyuşmazlıkların çıkarılma nedenlerine baktığımızda büyük ölçüde

ücret artışı elde etmek amacıyla yapıldığını görürüz. Ücret dışında başka haklar zaman zaman uyumsuzluğa konu olsa da kanunda yer alan “yürürlükteki (mer’i) iş şartı” kısıtı nedeniyle kararlar çoğunlukla dar yorumlanmış ve genelde sadece işyeri düzeyindeki taleplerle sınırlı kalmıştır. Son olarak çıkarılan uyumsuzluklar, işçilerin sorunlarının hakem kurulları aracılığıyla devlete aktarılacak görünür olmasında önemli bir rol oynamıştır. Toplu sözleşme kurumunun mevcut olmadığı bir dönemde işçiye işverenle pazarlık imkânı veren böyle bir uygulama maddi sonuçları ne olursa olsun sendikalar için çok öğretici bir alandı. 1951-1963 yılları arasında çıkarılan 1509 ihtilaf on binlerce işçi için muazzam bir deneyim anlamına geliyordu. Üstelik bu ihtilafların üçte ikisinin işçiler lehine sonuçlandığı düşünüldüğünde (Makal, 2002: 507) 1950’lilerde işçilerin sınıf olma yolundaki birikimlerine yaptığı katkının rolü daha da önemli hale gelir.

Sonuç

1940’lı yılların sonundan 1960’lara kadar incelediğimiz dönem boyunca işçilerin ekonomik ve sosyal talepleri zamana göre değişip farklılaşsa da değişmeyen yegâne talepleri grev ve toplu iş sözleşmesi haklarının tanınmasıydı. SEKA’da toplu iş ilişkilerini ele aldığımız dönemin çeşitli kısıtları olduğu görülmektedir. 1946’ya kadar var olan sendika yasağı 1946 sonrasında ortadan kalksa da grev yasağının devam ettiğini ve toplu pazarlık hakkı teknik olarak olsa da (umumi mukavele ve genel sözleşme kapsamında) uygulanmasının mümkün olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla bu dönem SEKA’da yürütülen sendikacılık, grev hakkından yoksun ve toplu pazarlığın fiilen mümkün olmadığı bir sendikacılıktır. Öte yandan kamu işletmelerinde ortaya çıkan sendikacılık yaklaşımı açık bir sınıf mücadelesine dayalı değildir. İşverenin devlet olması işçilerde sınıf bilinci oluşumunu zorlaştırıcı bir rol oynamıştır. Diğer taraftan kamu işletmelerinin özel sektör işletmelerine göre sağladığı olanaklar emekçilerde rıza üretimini kolaylaştırmış ve çalışma ilişkileri nispeten çatışmasız seyretmiştir.

SEKA’da despotik bir emek rejiminden söz edilemese de dönemin çalışma ilişkilerinin otoriter karakteri işletme içinde de hak arayışını zorlaştırmıştır. Ancak buna rağmen gerek işletmede kurulan sendikalar ve gerekse Kocaeli’deki sendika birlikleri işçilerin hak mücadelesindeki ısrarlarının önemli göstergeleridir. Ayrıca iş ihtilafı yoluyla sendikaların ve işçilerin hak arama yollarını kullandıklarını görüyoruz. Dönem boyunca emek rejiminin otoriter karakteri ve fabrikada çalışma ilişkilerinin mutedil görüntüsü kazındığında derinde devam eden sınıf mücadelesinin izlerini görmek mümkündür.

1960’ların başlarında işçi hareketindeki yükselişi anlayabilmek için 1950’lerdeki işçi örgütlenmeleri ve sınıf mücadelelerinin yarattığı birikimi dikkate alan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. İşçilerin ve sendikaların 1940’lı yılların sonlarından itibaren talep ettikleri gerek toplu iş sözleşmesi ve grev gerek iş yasası ile ilgili düzenleme ve yeniliklere ilişkin 1960’lara kadar gelen deneyim birikimi, işçi hareketi

dinamiklerini yalnızca yasal düzenlemeler üzerinden okuyan emek tarihi çalışmalarının yetersizliklerini gözler önüne serer. Çalışmada ele aldığımız kaynaklar, 1960 öncesinde işçi-işveren ilişkilerinin her zaman uzlaşma içinde olmadığını, bir kamu işletmesinde bile örgütlenmenin çeşitli riskler taşıdığını gözler önüne sermektedir. 1960'larda yükselen işçi hareketinin "1950'lerin sessiz birikiminin" (Koçak, 2008b) ürünü olduğunu unutmamalıyız. Bu sessiz birikimin ve olgunlaşmanın örneklerinden biri de SEKA'nın sendikaları ve SEKA'daki toplu çalışma ilişkileri deneyimidir. 1940'ların ortalarından 1960'ların başlarına grev yasaklı ve toplu pazarlıksız zamanların SEKA deneyimi emeğin haklarının savunulmasına ilişkin zengin bir tablo oluşturuyor.

Beyan

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Makale birinci yazarın doktora tezinden türetilmiştir. İkinci yazar doktora tez danışmanıdır ve makalenin redaksiyonuna katkıda bulunmuştur.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Yazarlar SEKA Dokümantasyon Merkezi, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi ve Tarih Vakfı'na arşivlerine erişim konusundaki destekleri için teşekkür eder.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akçay, İ. İ. (2010), "Türkiye'de Emegın Bir Mücadele Aracı Olarak İş İhtilafları: 1936-1963", **Çalışma ve Toplum**, 25, 2010/2, 41-64.
- Akgöz, G. (2014), "İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev 145 Tartışmaları", **Mülkiye Dergisi**: 38 (4). 121-158.
- Akgül, H. (2004), **Şoför İdris**, İstanbul: Yar Yayınları.
- Akgüner, A. ve Bilecen, T. (2012), SEKA Çalışanlarıyla Yapılmış Yayınlanmamış Sözlü Tarih Çalışması.
- Akkaya, Y. (2002), "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1", **Praksis**:5, 131-176.
- Balkı, Ş. (2010), **Atatürk'ün Yaşamında İzmit İmgesi SEKA'nın Trajik Sonu**, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yayınları.
- Bianchi, R. (1984), **Interest Groups and Political Development in Turkey**, New Jersey: Princeton University Press.
- Cumhuriyet, 17 Aralık 1961.
- Çelik, A. (2010), **Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, A. (Ed.) (2020), **DİSK Tarihi: Kuruluş, Direniş, Varoluş**, 1. Cilt: 1967-1975, İstanbul: DİSK Yayınları.
- Dereli, T. (1975), **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi (Genel Olarak ve Türkiye'de)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Güzel, Ş. (2016), **Türkiye'de İşçi Hareketi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hürsöz, 23 Mart 1950, 28 Ağustos 1950, 15 Ekim 1950, 24 Ekim 1950, 30 Kasım 1950, 16 Ocak 1952, 13 Ocak 1953, 23 Temmuz 1953, 14 Ekim 1954, 28 Mart 1955, 5 Mayıs 1962.
- İşçi Sendikası, 1 Şubat 1950.
- İşçi Sesi, 20 Kasım 1949.
- İşkolları Araştırması. Ajans TÜBA, İİÇB, Sayı:699, 27 Mart 1989.
- İzmit Makine ve Teknik İşçileri Sendikasınının 23/7/1955 tarihinde yapılan Umumi Heyet Toplantısına Ait Kongre Zabıt Tutanağı.
- "Kâğıt Sanayiinde Ücret Sistemlerinin İşgücü Verim Artışını Özendirici Nitelikleri", Elektroşimi İşçileri Sendikası Raporu.
- Kağıtçı, M. A. (1928), **Selüloz ve Kâğıt: Selüloz Sanayiinde Müstehlik Değil Müstahsil Olmalıyız**, İstanbul: Hamit Naci Matbaası.
- Kocabaşoğlu, U., Aydan B., Fahrettin Ç. vd (1996), **SEKA Tarihi**, İzmit: Ajans-Türk Matbaacılık.
- Koç, Y. (1992), **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar**, İstanbul: Ataol Yayıncılık.
- Koçak, H. (2008a), "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", **Çalışma ve Toplum**, 18, 69-85.
- Koçak, H. (2008b), "Türkiye İşçi Sınıfı Oluşumunun Sessiz Yılları: 1950'ler", **Toplum ve Bilim**, 113, 90-125.

- Koçak, H. Ve Çelik, A. (2016), “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, **Çalışma ve Toplum**, 49, 648-678.
- Koçak, H. (2020), “Önsöz”, Metin A. Ve Çetin A. (der.) **Kent Sendika ve Mücadele Kocaeli Sendikalar Birliği** içinde, Kocaeli: Kocaeli Dayanışma Akademisi, 19-30.
- Kutal, M. (1969), **Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret**, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Makal, A. (1999), **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, Ankara: İmge Yayınevi.
- Makal, A. (2002), **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963**, Ankara: İmge Yayınevi.
- Özveri, M. (2020), Metin A. Ve Çetin A. (der.) **Kent Sendika ve Mücadele Kocaeli Sendikalar Birliği** içinde, Kocaeli: Kocaeli Dayanışma Akademisi, 173-234.
- SEKA Postası, 1 Şubat 1957.
- Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası 13 Aralık 1952 tarihli Çalışma Raporu.
- Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası 27 Haziran 1953 tarihli Çalışma Raporu.
- Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası 26 Aralık 1953 tarihli Çalışma Raporu.
- Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası 15 Ekim 1955 tarihli Çalışma Raporu.
- SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası 21 Haziran 1958 tarihli Çalışma Raporu.
- SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası 18 Temmuz 1959 tarihli Çalışma Raporu.
- SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası 18 Temmuz 1959 tarihli Çalışma Raporu.
- SEKA Elektroşimi İşçileri Sendikası 23 Temmuz 1960 tarihli Çalışma Raporu.
- Selüloz Sanayi Müessesesi İşçileri Sendikası Ana Tüzüğü (1947).
- Selüloz Sanayi Müessesesi Elektroşimi İşçileri Sendikası. “Kâğıt Sanayiinde Ücret Sistemlerinin İşgücü Verim Artışını Özendirici Nitelikleri”.
- Sendika Gazetesi, 14 Eylül 1946, 28 Eylül 1946, 31 Ağustos 1946, 30 Kasım 1946, 7 Aralık 1946.
- Sülker, K. (2004), **Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler**, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Talas, C. (1955), **İçtimai İktisat Dersleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Toydemir, S. (1951), “Türkiye’de İş ihtilaflarının Tarihçesi ve Bugünkü Durumu”, **İçtimai Siyaset Konferansları**, 4, 45-66.
- Tuna, O. (1955), “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sekizinci Kitap, 103-119.
- Tuna, O. (1967), “Türkiye’de Cebri Tahkim Sistemi ve Tatbikatı 1939-1963”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 1-4, 35-52.

Turgay, F. (2021), **Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, Cilt:2-3.

Türkyolu, 19 Aralık 1960, 28 Mart 1961, 30 Mart 1961.

Ulus, 18 Kasım 1946.